

D. DRĂGHICESCU

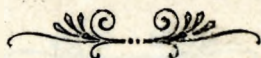
Evoluția Ideilor Liberale

și

UN APEL

Către tineretul liberal, către tinerimea cultă și către
socialiștii și lucrătorii din România Mare.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BUCUREȘTI

IMPRIMERIILE «INDEPENDENȚA»

Str. K. Poincaré No. 17.

1921

PREȚUL 10 LEI

D. DRĂGHICESCU

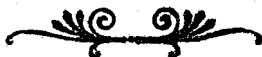
Evoluția Ideilor Liberale

și

UN APEL

Către tineretul liberal, către tinerimea cultă și către
socialiștii și lucrătorii din România Mare.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BUCUREȘTI

IMPRIMERIILE «INDEPENDENȚA»

Str. R. Poincare No. 17

1921

A P E L

Către Tinerimea Liberală

Scopul acestei publicații este de a pune la punct stadiul actual al evoluției liberalismului în genere, și al evoluției partidului liberal din România, și poziția actuală a acestui partid față de apariția noilor grupări politice mai mult sau mai puțin legitime și efemere. Coprinsul ei doctrinar și sugestiunile de ordin practic ce conține au fost schițate în vederea viitorului congres al partidului Național-Liberal, care s'a anunțat încă de anul trecut. Paginile ce urmează au, în intenția mea, destinația să atragă atenția viitorilor congresiști asupra unora din problemele care trebuiesc sincer abordate și rezolvate și să le supună câte-va sugestii de reforme asupra cărora este bine să se mediteze din vreme și cât se poate de serios.

Sentimentul dominant în care a fost concepută și scrisă această broșură — care este în bună parte reproducerea unei conferințe la Cercul de Studii al P. L., — a fost un indoit și foarte puternic sentiment : 1) de îngrijorare ca generația nouă liberală să fie la înălțimea împrejurărilor grave, aproape tragice, prin care trece azi lumea și neamul nostru ; 2) de gelozie față de trecutul atât de frumos și glorios al acestui

partid, al cărui viitor este acum foarte aprig discutat de formațiuni noi, gălăgioase și grozav de pretențioase. Ce trebuie să facem și cari trebuie să fie concepțiile și doctrina noastră spre a face ca viitorul partid național-liberal să fie demn de trecutul său, și ca noi, mai ales cei mai tineri, să păstrăm întreg patrimoniul de succes și glorie al înaintașilor noștrii, și să nu devenim niște epigonii degenerați ai pleadelor eroice care ne au precedat.

Sunt convins că tinerimea liberală, care va lua cunoștință de coprișul acestei broșuri, va cugeta și va simți ca mine. Această convingere se întemeiază și pe faptul că, chiar în timpul expunerii mele de la cercul de studii, dacă o parte din liberalii mai în vârstă sau dintre cei între două vârste au murmurat critice și desaprobări, în schimb mai toți liberalii mai tineri, câți erau în sală, m'au susținut cu asentimentul și cu aprobările lor și, după conferință, mi'au strâns mâna cu enfuziune și m'au felicitat că am exprimat cu curaj sentimentul și convingerile lor.

Dacă nu m'am înșelat și dacă nu mă înșel în această apreciere și speranță a mea, fac un apel călduros și stăruitor către toată tinerimea liberală ca să profite de exemplul dat de mine și să spună ferm și cu curaj opiniile și idealurile ei, pentru ca, cu puteri unite, să luptăm împreună pentru reușita acestor idealuri. Rezerva și discreția nu sunt oportune. Discreția relativă ce tinerimea liberală a observat la Cercul de Studii în timpul expunerii mele a putut da unuia din șefi, președintele Cercului, impresia că poziția mea era a unui izolat, față de atitudinea de protestare ce manifesta o bună parte din auditoriu. Ori, fiindcă aceasta nu este adevărat, ar fi bine ca nici să nu pară

a fi adevărat, căci nu este nici folositor nici oportun.

Este dar absolută nevoie ca tineretul liberal să fie mai îndrăzneț, mai agil, mai activ și mai dârj. Este indispensabil ca tinerimea liberală să-și dea bine seamă de rolul ce-i este rezervat, de gravitatea situației, de sarcina ce-i incumbă și de răspunderea ce apasă asupra-i față de neam și de partid. Să exprime cu curaj și tărie idealul nou ce poartă în suflet, să nu se intimideze de protestările și rezistența att de firească a unora și să manifesteze puternic dreptul ei la determinarea acțiunii democratice a partidului pentru a învinge rezistența ce poate întâmpina în partid și în afară de partid.

Din fericire pentru tinerimea liberală și pentru partid, conducătorii partidului național liberal sunt mult mai democrați de cât generalitatea partizanilor lor. Spirit luminat și foarte larg deschis la toate aspirațiunile vremurilor noi, fire generoasă și funciarmente desinteresată, dominată numai de interesul general al țării, d-l Ion I. C. Brătianu este în această privință neîntrecut de nimeni din oamenii noștrii politici și el nu este egalat doar de cât de colaboratorii săi cei mai de aproape : D-nii Vintilă Brătianu și I. G. Duca.

Când avem acest atout în jocul nostru, ar fi în adevăr să ne dăm un testimoniu de impotență și de tembelism dacă nu profităm de el spre a împinge evoluția partidului spre cea mai complectă democratizare, pentru a-i pregăti un viitor equivalent cu gloriosul său trecut. Dacă vom rămâne inactivi, fără elan, timizi, izolați și prudenți, este firesc că antagonștii noștrii să ne învingă, să dea impresă că ei sunt forța și viitorul, iar șefii noștrii, față de număr și de forță, să fie nevoiți să apuce pe o cale pe care ei nu inclină, și să pără-

sească calea pe care ei inclină foarte mult și care se confundă cu a noastră.

Apelul meu către tinerimea liberală este un apel la unire și la acțiune pentru a învinge rezistența de inerție a celor satisfăcuți de situațiunile lor și pe care se tem — pe nedrept de cele mai multe ori, căci cele mai multe ori ei sunt oameni de valoare — să nu le peardă printr'o evoluție prea repede și prea avansată a partidului.

Către Tinerimea Cultă din România Mare

Vârsta celui ce semnează această broșură îi dă dreptul să însoțească apelul ce face către tineretul cult din România Mare de unele avertismente și de câte-va povețe. Avertismentele și povețele, ca să aibă ecou, nu pot fi de cât obiective și desinteresate.

Aveți în fața voastră patru partide, care se pretind a fi de temeii unele mai mult de cât altele : liberal, averescan, țărănist și socialist. (Acesta din urmă s'a bifurcat acum de curând). Fie-care din aceste partide solicită tinerile voastre energii și idealismul vostru. Care este valoarea și temeinicia lor ? Să analizăm puțin împreună și rezultatul obiectiv să vă fie un avertisment.

Din cele 4 partide, două sunt într'adevăr de bază :

1) cel liberal, 2) cel socialist.

Celelalte sunt excrescente sau absurde sau efemere.

Partidul averescan este un pur produs al întâmplării, efectul reacțiunii sufletești a țărănimii, care a suferit atrocitățile războiului. Se intitulează partidul poporului și el nu este de cât o colecție de transfugați din vechile partide, încheagată în jurul unui mănușel de boeri reacționari. De fapt partidul averescan

este ultima metamorfoză a oligarhiei. În fruntea lui stau două personalități caracteristice: Generalul Averescu și d-l Argetoianu. Consistența morală a celui dintâi este ca fumul sau ca nisipul. D-l C. Argetoianu este o personalitate de oare care talent și cu foarte mult cinism; personalitate primejdioasă, pentru că este reacționarul cel mai cinic și cel mai îndrăzneț din câți a produs nemul nostru. Fiind un reacționar pătimăș, îl credem că este omul cel mai primejdios pentru țară, de oare-ce, pentru a recuceri privilegiile oligarhiei, el se va face mâine bolșevic, precum eri, la Iași, făcea pe republicanul înfocat.

Cu un om bine intenționat, însă slab și inconsistent ca generalul, și cu un reacționar de teapa d-lui Argetoianu, partidul poporului este zămislit din fragilitatea unuia și din cinsmul celuilalt și, ca atare, n'are nici un viitor. Se găsește chiar, deja, în pragul lichidării. Magnetul puterii retrăgându-se, toți transfugii vor apuc-o care încotro. Nu vă rătăciți deci, din idealism și inexperiență, în rândurile acestui partid.

Partidul țărănist este, dacă nu o absurditate, cel puțin un paradox și, în același timp, o primejdie. Această grupare este o imitație cu care ne am procopșit de la vecinii noștri buglari; nu există de cât la aceștia.

Ce înseamnă și ce pretinde partidul țărănist? Că reprezintă țărănimea, și să guverneze țara în numele ei. Acest partid ar putea avea două rațiuni de a fi: 1) chestia agrară, 2) chestia politică.

Ori din acest indoit punct de vedere, acest partid s'a născut tocmai când a pierdut rațiunea de a fi. El ar fi avut rațiune de a fi înainte de reforma agrară votată de P. L. la Iași și înainte de acordarea votului

universal, care s'a dat tot de liberali. Obiectivul lui ar fi fost, în adevăr, lupta pentru expropriere și pentru votul universal. Dar acest obiectiv fiind realizat, rațiunea lui de a fi a încetat în principiu înainte ca el să se nască. El este, cum am zice, fecior de ban gata ; vine la masa pusă de liberali și trăește din activitatea rodnică a acestora.

Ar mi fi chestia politică : țărăniștii să guverneze țara în numele celor 80% ale populației noastre. Ce înseamnă aceasta în realitate ? Așa cum se prezintă lucrurile la noi, ar însemna ca o mână de târgoveți, bucureșteni sadea a la Răducanu, să guverneze, ei, țara, în locul și în numele țăranilor, ascunzându-se în dosul ițarilor unui învățător. Aceasta nu este țărănism, este ipocrizie.

Ași înțelege partidul țărănist compus numai din țărani, pentru a satisface principiul guvernării directe, dar, ca atare, poate el governa ?

Adevărul este că un astfel de partid nici nu poate governa, nici nu este bine să guverneze.

Nu poate governa, de oare-ce țărani fiind rămași prea îndărăt ca instrucție și conștiință politică, ei nu pot governa pentru-că nu au capacitatea elementară pentru aceasta, și în numele lor ar governa o duzină de demagogi și aventurieri. Țărani, prin firea lor, sunt apatici, passivi și inerți. Nici o dată nu s'a realizat vre un progres social și politic cu concursul exclusiv al țăranilor. Socialiștii știu aceasta și ei nu contează mai de loc pe concursul țăranilor. Când se manifestă liber, spontan, ei fac ca în 1907, sau votează la întâmplare, ca în 1919 și 1920.

Dar o guvernare a partidului țărănist nici nu este bine să fie, este un paradox și o imposibilitate. Ce ar fi un

gubern țărănist ? Ar însemna desigur a exclude burghezia, elita intelectuală și pe muncitorii industriali. Asta ar fi însă ca ignoranța și apatia să guverneze asupra inteligenței și elitei, ar fi răsturnarea raporturilor sociale firești ; ar fi tirania inculturii și oprimarea elitei sociale și culturale. Intru cât partidul țărănist este țărănist, ajunge la acest rezultat ; și întru cât va căuta să evite acest rezultat, nu mai este țărănist. Paradoxal și absurd ca concepție, partidul țărănist este primejdios ca aplicare practică, metodă și procedee.

Partid de oameni așa zis noi, această grupare este de fapt, și ea, în majoritate, o colecție de transfugi, în mijlocul cărora învățătorul de la Topoloveni, ca fiind cel mai nou și cel mai neprihănit, este totuși, în apucături, tot atât de vechi și de bizantin ca cel mai fin politician conservator. Țărăniștii uzează cu aceiași îndemănare de calomnie, minciună politică și de trucurile cele mai bizantine, ca cel mai desăvârșit politician oligarh. Și-au început cariera mințind țara și calomniind pe liberali când îi prezintă ca pe un partid de oligarhi, tăgăduind cu nerușinare toate meritele partidului Național Liberal și defăimând cu bună știință marile reforme de el votate și realizate. Pe o calomnie și pe o denaturare sistematică a adevărului nu se poate ridica nimic mare și viabil. Un mănunchiu de demagogi și de aventurieri, dintre cari cei mai distinși sunt salariați de banca Blanck, practicând cele mai urâte apucături politice și compromițând astfel tot ce este curat și adevărat în idea de partid țărănesc, fără doctrină, fără program, iată ce este partidul țărănesc și iată de ce el ar fi primejdios, dacă n'ar fi efemer. Dacă se dă țărănilor și cele 1—200.000 de hectare în plus, cum pretind țărăniștii, ce mai rămâne din această alcătuire politică imitată de la Bulgari ?

Tinerimea cultă, și cu atât mai mult tinerimea cultă de la sate, nu trebuie să se lase ademenită de mirajul paradoxal al țărănismului. Nici partidul poporului, nici partidul țărănist nu trebuie să zădărnicească tinerile energii cultivate. Aceasta spre binele tinerimii și al țării.

Rămân dar, față în față, partidul liberal și partidul socialist, cari, acestea, da, sunt temeinice, au idealurile și programele lor și au deci viitorul cu ele.

Ași înțelege ca tineretul cult, și mai ales cel din sate, să ezite, să oscileze, între aceste două, însă nici o ezitare de a se refuza celor două deja amintite.

Să examinăm pe scurt motivele obiective care pledează pentru unul și pentru celalt.

Pentru tineretul cult, cu tendințe și simpatii cât mai democratice, dar patriot și naționalist, partidul liberal ar fi cel mai indicat preferințelor sale. Ce ar putea să-l reție? Insuficiența sa democratică? Dar acest argument ar fi un cerc vicios; să vie la liberali cât mai mult tineret și eu garantez că vom determina evoluția partidului până la socialismul liberal. Ar mai fi fost poate impopularitatea momentană a șefilor. În adevăr, presa judaică, judaică și internaționalistă sau semi-internaționalistă, ajutată de demagogi și de oligarhia tip Averescu, Argetoianu, făcuse o recunosc, o atmosferă rece și sceptică în jurul Brătienilor. Această faptă criminală din punct de vedere național, erea cea mai revoltătoare și odioasă nedreptate ce s'a făcut vre-o dată unor oameni integri, absolut corecți. Singurul păcat al Brătienilor este de a fi ridicat interesul național la rangul unui ideal și de a fi fost democrați în fapte, nu numai în vorbe. Brătienii sunt oameni cari, în contrast cu toți politicianii români, au patima interesului național general, și au dus-o până a-

colo că au jertfit partidul pentru interesul suprem: al neamului : apărarea eroică a integrității Banatului și a bogățiilor țării erau erii cauza impopularității lor și a partidului liberal. Dar aceasta nu mai este azi.

De unde vine acuzația politice de afaceri ? Liberalii, sub impulsivitatea Brătienilor, căutând să desvolte economia națională, au pus partidul în serviciul economiei naționale. Adversarii lor, cari în adevăr, fac operă inversă, pun economia națională în serviciul partidului lor, au acuzat pe liberali de ceia ce ei practică, și au putut induce în parte, opinia publică într'o foarte regretabilă și dăunătoare greșeală. Politica de concesionare a petrolului și a altor bogății naționale, pe care d. Take Ionescu o practică din principiu și o impune azi și averescanilor, nu are alt scop de cât de a se întreține partidul cu renume bun la străini și cu locuri acordate prietenilor în consilii. Liberali, geloși de bogățiile națiunii, au luptat pentru a crea instituții economice românești. De aci opinia superficială și falsă că fac politică de afaceri.

Tineretul cult să deschidă bine ochii asupra acestei afirmări, pe care o fac cu toată îndrăzneala sincerității¹⁾ și cunoașteri de aproape a oamenilor și a situațiilor. Se va convinge chiar din citirea acestei broșuri că cel ce face aceste afirmări este departe de a fi un spirit servil sau aservit și are curajul să spue adevărul, ori-cari ar fi pentru el consecințele.

Dacă așa este, se înțelege că ezitarea tineretului cult de a veni la liberali nu mai este cu nimic justificată. Cât

¹⁾ Desinteresarea mea se poate ușor constata din o simplă inspecție a întreprinderilor de bancă sau industriale cu caracter liberal, unde nu mă va găsi nimcni în nici un consiliu, nici chiar ca acționăr, ci cel mult ca datornic ca ori-care altul, și încă datornic de multe ori refuzat de D-nul V. Brătianu.

despre tinerimea cultă de la țară, ea este datoare către clasa din care face parte să vie în partidul liberal. Toți liberalii ești din țărănime fac, prin mine, un apel cald și stăruitor către ea să vie în massă, ca să mărim contingentul nostru în Partidul Liberal, pentru a face ca acest partid să reprezinte țărănimea într'o proporție în raport cu valoarea ei numerică.

Să ne dăm bine seama că dacă un guvern țărănist este imposibil, singura soluție logică a politicii țărăniste este ca țaranii să fie reprezentați suficient într'un partid de guvernământ ca cel liberal. Acest partid fiind compus din toate clasele, el mai ușor poate governa în numele tuturor claselor, căci frecările între clase este mai bine să se facă în sânul unui partid, de cât în sânul unui guvern de coaliție de grupări diferite, așa cum este cerut uneori, acum de unii. În acest mod, asperitățile și conflictele se atenuază, se ajunge la un echilibru, iar acțiunea guvernului este atunci armonioasă și unitară, nu discordantă și anarhică, ca într'o guvernare de coaliție. Iată de ce credem că tineretul cult și că țărăniștii trebuie să se contopească cu partidul liberal, ca din fuzionarea lor să iasă un guvern armonios și unitar.

Cât privește cadrele și personalul politic, alegerea între socialiști și liberali, iarăși nu poate da mult de gândit. Experiența, competența, selecțiunea unora, nu se pot compara cu ale celorlalți. Ar mai rămâne doar chestiunea preferinții după afinitate și temperament : cine ține mai mult la libertate, va filiberal prin firea lui ; cine ține mai mult la dreptate și la ideia bunului trai, chiar cu prețul libertății micșorate, va fi socialist. Inșă, după cum sunt convins că liberalii vor evolua către un socialism liberal sunt sigur că socialiștii inșăș vor fini prin a evolua către un liberalism social. Libertatea este orice

s'ar zice, legea esențială și fundamentul vieții conștiente.

De acea, apelul meu către tineretul cult este să nu se risipească, spre a se neutraliza reciproc, în partide diverse, să evite pe cele efemere, și să ne strângem cu toții rândurile în sânul partidului național liberal, spre a termina evoluția lui firească și, cu ajutorul organizării lui temeinice, să putem răspunde marilor probleme ce se pun neamului. În afară de acest partid nu este altul și nici nu se poate improviza la vreme o formație mai fericită.

Către lucrători și social-democrați

Tot așa de paradoxal ca o guvernare țărănistă,—poate mai mult — ar fi, în stadiul dezvoltării noastre industriale, o guvernare cu adevărat social democrată, adică dictatura proletariatului industrial. Experiența Rusiei este un lucru care nu ne poate încuraja; din potrivă. Și la noi, numărul lucrătorilor conștienți este și mai mic. Nu știu dacă sunt un milion de lucrători, din aproape 18 milioane. Un guvern social-democrat, cu excluderea celor lalte clase, ar fi tirania unei minorități asupra imensei majorități, și asupra elitei sociale și culturale. Și nici nu este oel puțin sigur că acest regim, care este dezastros poate măcar dura. Durata lui în Rusia este departe de a fi garantată. Cred de datoria mea să stărui, să atrag atenția lucrătorilor și a socialiștilor asupra următoarelor puncte :

1. Industrializarea țării fiind încă la început, numărul și organizarea lucrătorilor sunt încă insuficiente pentru a pretinde ca ei să governeze.

2. Revendicările lor cele mai drepte nu se vor putea înfăptui nici în parte, cu atât mai puțin în întregime, fără concursul altor grupări sau clase sociale.

3. Este în tradiția burgheziei liberale de la noi ca să contribuie la liberarea claselor populare, și la înlăturarea revendicărilor lor. Partidul liberal are mari merite în acest sens. El a liberat masele populare contra oligarhiei boerești, atunci când aceste mase populare erau inconștiente, pasive, și nu-i puteau da nici un concurs. Cu atât mai mult, azi, când proletariatul industrial este forță politică conștientă, Partidul liberal va da concursul său revendicărilor muncitorești. De acea sunt unele din ele deja înscrise în program și se mai pot înscri altele multe, grație concursului și colaborării lucrătorilor și partidului lor. Făcând aceasta, liberalii sunt fideli tradiției partidului lor, și se conformează cu împrejurările țării, în care reformele au fost date întotdeauna de sus.

4. Lucrătorii industriali și social-democrații români, ca toți socialiștii din alte țări, nu pot conta pe țărăniști și țărani, dată fiind mica lor valoare politică, pasivitatea lor și mai ales indiferența sau spiritul pur conservator al țăranilor, bine înțeles abstracție făcând de demagogia țărăniștilor. Mai trebuie să amintesc că prin afinitate și interes, lucrătorii industriali sunt aliații firești ai burgheziei industriale, și în oare care antagonism cu spiritul și interesul agrarian al țăranilor.

De aceia noi credem că nu sunt, pentru muncitori și partidul social democrat, de cât trei soluții, trei eșiri, din situația transitorie în care se găsesc azi în România :

1. Sau lucrătorii încearcă să realizeze dictatura proletariatului, guvern de lucrători și în numele lor, ca în Rusia, și în acest caz, în afară de faptul că pot să nu reușească, care ar fi consecințele unui bolșevism românesc ? Mult mai dezastroase ca în Rusia : sfărâmarea statului unitar român, cu atâta sânge și durere realizat. Aceasta,

nici un român, ori ce credință politică ar avea, nu o poate dori..

2. Sau impotența, agitarea anarhică, sterilă, lupta fără rod cu cele lalte clase sociale și partide politice, luptă în care energia pusă de lucrători și suferințele îndurate ar fi departe de a compensa rezultatele obținute : Reforme penibil câștigate, avantaje smulse în proporții minime, care n'ar îmbunătăți cum se cuvine traiul maselor muncitoare.

3. Sau colaborarea cu Partidul Național Liberal, precum s'a întâmplat și se întâmplă zilnic în Franța, Anglia, Belgia, Italia, Suedia, etc : colaborarea între socialiști și radicali-socialiști, cari, în țările occidentale, sunt echivalentul Partidului Liberal de la noi.

Se poate concepe colaborarea de guvern sau coaliția electorală între liberali și socialiști, pe baza unui program minim de reforme, al căror scop ar fi creșterea bunei stări economice și culturale a lucrătorilor. În cuprinsul broșurii, eu am arătat care sunt reformele sociale pe care Partidul Național Liberal le poate admite fără a depăși cadrele ideii liberale, ci din contră, pentru a garanta și restabili principiul libertății deviate sau alterate.

Cert este că într'un interval de timp dat, când masa lucrătorilor va crește în număr și cultură, când partidul burghez liberal va evolua către un socialism liberal propriu zis, cele două partide se vor putea apropia atât de mult în cât s'ar putea să se contopească. Aceasta ar fi atunci când locul burgheziei va fi luat de munca competentă de inițiativă și de direcție, asociată cu munca de execuție a lucrătorilor. Cu atât mai mult, deci apelul nostru se îndreaptă azi către sociali-democrați și muncitori, îndemnându-i să stabilească puncte de înțelegere cu Partidul Național Liberal, pe baza cărora să se poată lucra

alături de el în folosul masselor muncitoare, rămânând ca fie care să se opună celui lalt numai pe punctele cari vor rămâne în litigiu. În tot cazul, un lucru pot cere socialiștilor și lucrătorilor, și aceasta chiar în interesul cauzei și idealului lor : să înceteze lupta sistematică ce dau partidului liberal cu mai multă îndârjire și venin de cât ori cărui alt partid, căci aceasta este un mod de ași tăia singuri cracă de sub picioare.

Nu lupta cu liberalii, ci emulație și colaborare pentru binele proletariatului, iată ce putem cere socialiștilor români raționali.

Evoluția Ideilor liberale în România

Schițarea și justificarea unui Proiect de program național liberal potrivit noilor vremuri.

Înainte de războiu, aproape în orice împrejurare mai importantă, chiar în mai fiecare an, se spunea de obicei că suntem la o cotitură a istoriei. Și aceasta era poate, în mică parte, adevărat. Astăzi, după războiu, putem spune, cu drept cuvânt, că ne găsim la o mare cotitură a istoriei omenirii. Și pentru noi, Românii, aceasta este și mai adevărat. Noi ne găsim, ca și celelalte popoare, la o mare cotitură a istoriei omenirii și în același timp la o întorsătură importantă a evoluției neamului nostru; la o adevărată răspântie, unde trebuie să examinăm bine calea pe care am venit până azi, spre a putea alege adevărata cale, calea cea bună, pe care trebuie s'o apucăm pe viitor. Greutățile de tot felul, prin cari abia mai răzbatem, fac că trebuie să dăm acestei chestiuni o atenție încordată, căci ea este de un interes tragic.

Pentru ca să putem stăpâni complexul problemelor, ce se pun cu un caracter inexorabil, trebuiesc privite chestiunile în perspectiva lor istorică, în liniile lor

mari, adoptând un punct de vedere cât mai înalt, adică cât mai general, și privind realitatea confuză și chaotică de azi în lumina principiilor abstracte istorico-sociale.

Ca la orice cotitură mare a unui drum, unde trebuie să te urci pe o culme spre a putea cuprinde cu ochii direcțiunea șerpuită de unde vine și încotro merge drumul, tot astfel prezentul ne obligă, mai mult ca oricând, să adoptăm o înălțime teoretică considerabilă, spre a deduce, din experiența drumului făcut timp de 70 ani în urmă, învățăături cari să ne ajute a face pe viitor un drum cel puțin tot atât de lung și cu un egal succes.

În ce constă marea cotitură istorică a omenirii?

Exact n'am putea preciza încă nimic. Până azi n'avem decât semne și începuturi simptomatice. Proiectul **Societății Națiunilor**, care este mai mult un indiciu decât o realitate, ne dă îndeajuns sentimentul că omenirea trebuie să adopte idealuri noi, căi noi, metode noi, atitudini noi și raporturi noi între popoare. De altfel, cristalizarea transformărilor mondiale în acest proiect ar fi fost ceva prea ușor și deci factice. Sentimentul comun, unanim, este că războiul mondial, cu suferințele, atrocitățile și dezastrele ce a adus asupra omenirii civilizate, și care nu-și găsește, în tot cursul istoriei, un equivalent, ca proporții și consecințe, decât în cruciade, năvălirile barbarilor sau războaiele civile dela Roma dela începutul imperiului — războiul mondial va fi avut darul să prefacă viața omenirii așa cum au prefăcut-o cruciadele, năvălirile barbare și evenimentele ce însoțiră agonia republicii romane.

În adevăr, toți oamenii de cugetare și de prevedere

sunt de acord a crede că acest războiu a însemnat sfârșitul unui evu și începutul unei epoci noi, fără ca cineva, până azi, să fi putut preciza în ce va consta această preschimbare și reînnoire.

Ceeace este adevărat pentru toate popoarele în genere, este fără îndoială și pentru noi. La noi însă, mai mult decât la alte popoare, această întorsătură a evoluției generale coincide cu unele prefaceri interne, pe cari războiul mondial le-a surprins în curs de realizare. De aceea chiar, situația în România Mare este mai gravă și mai complexă, mai greu de soluționat, decât în orice altă țară din Europa. Pe lângă toate consecințele și prefacerile provocate de desfășurarea războiului, comune cu celelalte neamuri, România are, în plus, trei mari prefaceri interne, care nu se pun simultan la nici un alt popor: 1) Unificarea neamului întregit; 2) Organizarea votului universal; 3) Înfăptuirea reformelor agrare. Pentru că aceste două din urmă prefaceri au fost întârziate și întrerupte de războiu și pentru că înfăptuirea lor coincide cu lichidarea războiului, realizarea lor astăzi este cu atât mai penibilă și cu atât mai anevoioasă. Este vorba — nici mai mult nici mai puțin — ca România mare să sufere, în acest moment, prefaceri radicale în toate privințele, pe toate terenurile, în toate direcțiile, și toate acestea în mod simultan. Se cere generației de azi un efort mai mare chiar decât efortul războiului. Și acest rezultat nu se poate obține nici cu metoadele, nici cu moravurile, nici cu idealul obișnuit în vremurile normale dinainte de războiu.

Pentru aceste multiple și grave rațiuni, se cere azi în România mai mult ca oricând, se cere inexorabil o prefacere totală a sufletelor, a idealurilor, o revî-

zuire radicală a metoadelor, a programelor și mai ales a năravurilor.

Dacă această cerință este imperioasă în general pentru țară, pentru toate instituțiile și clasele sociale și pentru toate organele vieții noastre naționale, cu atât mai mult, pentru motivele pe cari le vom expune imediat, această necesitate se impune partidului național-liberal mai mult ca oricând și mai mult ca ori cui.

PARTEA I

I. Misiunea Partidului Național Liberal din trecut.

Nimic nu poate să ne lumineze mai bine asupra misiunii ce-și poate rezerva partidul liberal pe viitor decât o privire generală asupra misiunii sale glorioase din trecut.

Este inutil să facem istoricul amănunțit al activității partidului liberal în ultimii 70 de ani. Istoria elementară a Țării românești, din acest interval, ne scutește de această osteneală; căci ea se confundă cu istoria partidului național-liberal. Să ne mărginim a arăta numai rezultatele mai esențiale în liniile lor mari.

Trecutul partidului liberal este un triumf, pe toată linia, de aproape 70 de ani, în care timp au triumfat, prin el, cauza și libertatea țării românești. În adevăr, viața de stat a României, dela 1848 până azi, s'a înfăptuit mulțumită ideilor național-liberale, aduse și propagate de Iancu Brătianu, Roseti, Bălcescu, etc.; pe baza acestor idei și cu concursul aproape exclusiv al oamenilor de convingeri liberale, adunați în jurul

acestor mari figuri ale neamului. Celelalte partide n'au participat la viața de stat a României decât ca intermezzo, în orele de recreație și de reculegere ale partidului liberal. Guvernarea lor nu dură decât timpul folositor ca să se refacă uzura oamenilor politici liberali. Ea avea pentru stat doar efectul binefăcător al somnului, care reface organismul. Activitatea lor pozitivă — dacă nu eră dăunătoare sau insignifiantă — eră din fărămituri căzute dela masa politică a liberalilor. Succesul cel mare al partidului liberal a fost, nu numai de a reduce la acest rol născut partidele conservatoare, ci de a le forța să mimizeze programul și reformele liberale, pentru a se putea menține și a vegeta mai departe.

Acestea toate fiind adevărate, se înțelege ușor de ce partidul liberal, care constituie până eri miezul cel mai viu al vieții sociale și politice din România, resimte azi, mai intensiv ca orice alt organ național, necesitatea imperioasă a prefacerilor, a căror trebuință se simte inexorabil de neamul întreg. El fiind centrul motor al întregii activități naționale, este firesc ca în el să se repercuteze mai imperios trebuința de prefacere, de înnoire, de idealuri și de metode noi.

Care a fost însă secretul acestui triumf? Căror cauze datorează partidul liberal succesul său așa de complet și activitatea sa eficace și rodnică de până eri?

Secretul acestui succes excepțional este că șefii lui au venit cu un ideal nou, potrivit vremii, cu un suflet entuziast, încălzit de acest ideal, cu un spirit de sacrificiu, cari câștigă sufletul maselor și cu un stoc de idei practice, cari răspundeau celor mai vitale și mai adânci și în deobște simțite nevoi ale mulțimii și ale situații. Liberalii au desfășurat steagul naționa-

lismului și al libertății și au luat ca program: 1) Dezrobirea politică a țărilor românești de străini: Turci, Ruși, Greci; 2) Descătușarea clasei țărănești de robia boerimii învechite în năravuri rele și abuzuri, și de resturile guvernării fanariote; într'un cuvânt, libertatea tuturor energiilor românești, spre a le da putința maximului lor de dezvoltare și de rodnicie. Cu un astfel de suflet și cu așa program, liberalii, timp de 70 de ani, au putut polariza sufletul românesc, au condus și au guvernat masele și au înfăptuit tot ce trăește ca instituție de stat, legi sau instituții private mai de seamă.

In ordinea lor cronologică, iată șirul de mari acte de naționalism și de liberare înfăptuite de liberali de la 1848 până la 1920:

1) Emanciparea de Ruși și de Turci, și Unirea Principatelor, la 1856—1859; 2) Independența completă 1878; 3) Regatul 1881; 4) Desrobirea provinciilor subjugate Rusiei și Austro-Ungariei în cumplitul războiu din urmă, 1916—1919; 5) Constituția atât de liberală din 1866; 6) Prima împroprietărire în 1864. (Aceste opere de liberare au fost înfăptuite, dacă nu cu concursul exclusiv al liberalilor, sub presiunea și sub inspirația idealului de libertate de ei adoptat și propagat, și pe baza unui stoc de idei practice care au format patrimoniul acestuipartid); 7) În sfârșit votul universal și 8) Exproprierea moșiilor mari pentru împroprietăria țăranilor, sunt ultimele realizări ale partidului liberal și ultimele și cele mai extreme corolari ale idealului lor de libertate. Fără îndoială, votul universal este asigurarea maximumului de libertate politică pentru țărani, precum distribuirea moșiilor la clasele țărănești este garantarea maximumului

lui lor de libertate economică, menită să fie și baza reală a libertății lor politice și instrucției și culturii lor.

Este bine să se amintească cât mai des și mai tare, mai ales unora din oamenii politici din Ardeal că liberarea lor este ultimul act al idealului național-liberal, proclamat la 1848 și îndeplinit de partidul național-liberal, act pe care, în mod culpabil și cu rea-voință, dacă nu chiar cu rea credință — în tot cazul în dauna adevărului și al interesului general — caută să-l uite sau să-l ignoreze, precum este bine să amintim unora din țărani țărăniști, că ei n'ar avea azidreptul să vorbească și să calomnieze partidul liberal, dacă oamenii acestui partid n'ar fi luptat, timp de 70 de ani, să-i desrobească, să-i scape de fanarioti și de oligarhia boerimii.

II. *Criza Presentului.*

Dacă trecutul partidului liberal a fost așa plin de succes și de acte naționale mari, trebuie să mărturisim că în prezent el încearcă o criză, cu atât mai viu simțită cu cât de altfel ea oglindește mai adânc și mai complect chiar criza de creștere și de reînnoire a neamului și indirect criza generală a liberalismului din toate societățile occidentale.

Cu atâtea calități, merite și succese, au fost inerent legate și unele insuficiențe și scăderi. Aceste insuficiențe sunt și ele de trei feluri : 1) Unele generice, comune tuturor partidelor democratice, liberale din Europa; 2) Altele specifice partidului liberal român, datorite condițiilor istorice, specifice, în care el s'a dezvoltat; 3) Și, în fine, altele datorite în deosebi împrejurărilor actuale ale țărilor românești unite și consecințelor războiului.

a) Criza partidelor liberale în genere

Dezlănțuirea energiilor, descătușarea forțelor, operă a partidelor liberalo-burgheze din Europa, au adus pretutindeni ca și în România intensificarea producției și exasperarea concurenței libere. Efectul acestei deslănțuiri de energii a fost de sigur creșterea nesămuit de repede a bogățiilor și fără precedent creșterea chiar a populației, nu însă în aceeași măsură și îmbunătățirea condițiilor de trai ale muncitorilor. Doctrina liberalismului clasic pretindea că creșterea bogățiilor, prin intensificarea producției liberate de orice restricții și prin simplul joc al concurenței fără frâu, va aduce extinderea mărfurilor, în așa fel că ele vor deveni accesibile, din larg, și celor mai săraci. Această prevedere nu s'a adevărit. Concurența fără frâu a dus sau la speculă și fraudă, în dauna publicului, sau la trusturi și carteluri, cari au împedat scoborârea prețurilor la nivelul mijloacelor celor săraci. Rezultatul a fost accentuarea excesivă a inegalităților dintre clase și generalizarea spiritului de fraudă, de speculă, prin urmare creșterea, în aceeași proporție, până la intolerabil, a imoralității generale și a mizeriei celor săraci. De o parte, o plebă proletară, redusă la mizerie, de alta, o plutocrație a tot puternică și insatiabilă, și peste tot o anarhie și o imoralitate fără margini și fără leac.

Aceste efecte ale liberalismului absolut și deci exagerat au fost de sigur mai pronunțate în țările industriale și mai puțin pronunțate la noi. În România, ele s'au manifestat în exploatarea marilor latifundii, în care țăranii au suferit de aceeași nemiloasă despoiere ca și lucrătorii industriali din țările accidentale.

Impotriva acestei stări de lucruri și ca o reacțiune firească, s'au ivit, în occident, partidele socialiste, cari au căutat, fără succes, să înlăture regimul burghez liberal, însă au reușit să atenueze consecințele lui primejdioase. La noi, în lipsa unui partid socialist serios, opera de atenuare a fost întreprinsă, însă insuficient, foarte des din cauza chiar a idealului său de libertate și neinterventie, tot de partidul liberal. Iar, întrucât opera lui de atenuare a inegalităților și a exploatării a fost insuficientă prin definiția idealului său, ea a provocat apariția partidului socialist, îndată ce numărul lucrătorilor industriali a sporit și astăzi acest partid pretinde a apăra singur interesele proletariatului salariat.

b) Criza partidului liberal în România

S'a obiectat, și cu drept cuvânt, partidului liberal, că a adus prea târziu cele două din urmă reforme; votul universal și exproprierea cu împroprietărirea țăranilor, reforma atât de inerente idealului național liberal. Această întârziere însă se explică prin condițiile istorice și sociale ale țării și prin unele împrejurări ale conducerii partidului liberal.

În ce privește votul universal, adevărata obiecțiune este că partidul liberal n'a făcut îndeștul pentru instruirea și educarea maselor. Și aici scuza lui este de a fi fost împiedicat de partidele conservatoare, cari, se știe, adesea desființeau școlile normale înființate de liberali. Populația rurală, încă inconștientă politiceste și fără știință de carte, nu era preparată mai de vreme, cum nici azi nu este, pentru votul universal.

Mai întemeiată ne pare obiecțiunea de a fi adus prea târziu reforma agrară, de a nu fi știut să evite

— convulsiunile de la 1907 și de a nu fi rezolvat problema imediat nici după această dată.

Cauza acestei din urmă lipse este dublă : 1) din ordin interior, și, 2) de ordin obiectiv.

1. După dispariția liberalilor entuziaști de la 48, adică de la moartea lui Brătianu și Roseti, conducătorii partidului liberal cel puțin până după 1907, au fost oamenii lipsiți de focul sacru al idealurilor liberale generoase, spirite moderate, esențial burgheze, pentru care opoziția conservatoare și rezistența venită de sus erau suficiente motive de a nu se atinge de actuala distribuire a proprietății pământului.

2. Metoadele de cultură și spiritul țăranilor romini, până în timpul din urmă, erau așa de înapoiate, că împroprietărirea pe o scară mai largă ar fi ținut în loc dezvoltarea producției.

Aceasta a făcut că, chiar după avertismentul sângeros din 1907, nu s'a putut deslega în întregime problema și nici nu s'au adus atenuările necesare consecințelor isvorâte pentru țăranii din chiar sistemul burghezo-liberal.

Consecințele întregirii neamului și mai ales greutățile și nenorocirile aduse de război asupra țării precum și prima experiență a votului universal sunt, iarăși, cauze, și nu din cele mai puțin importante, ale crizei pe care o încearcă azi partidul liberal.

1) Condițiunile nefaste în cari am fost nevoiți să purtăm războiul, înfrângerile suferite, sacrificiile impuse, desastrelor deslănțuite de ocupația străină, suferințele, lipsurile, sărăcia și epidemiile, aduse de război, și suportate mai greu de cei săraci, au înăspriț și au sguduit toate spiritele. Cum o iluzie mai tare ca

realitatea și ca rațiunea impune masele idea că toate suferințele din război au fost efectul incapacității, neprevăderii, necinstei sau relei voințe a celor ce guverna, era fatal ca partidul liberal, care a avut gloria de a declara și de a conduce războiul, în cele mai nefericite condiții, — condiții cari erau peste puterile omenești de a le schimba, partidul liberal să fie făcut responsabil de toate nenorocirile cășunate de război. Un resentiment public, aproape unanim, abil exploatat și dirijat de adversari, s'a îndreptat în potrivă liberalilor.

2) Ori, tocmai în aceste împrejurări, a avut loc prima experiență a votului universal. Masele rurale, inculte și fără experiență, cărora liberalii le dăduse dreptul de vot și le distribuise pământul în obștii, nu știură în destul să aprecieze câștigul obținut și nici cui să'l atribue, și o parte din țărănime votă în contra liberarilor. Pentru prima dată, partidul liberal, deși obțină majoritatea absolută a locurilor în Cameră și Senat din regat, perdu în alegeri libere încrederea de obicei generală a poporului.

3) La aceasta se mai adaugă încă consecința intrării în lupta politică a oamenilor politici din provinciile desrobite. Fie din ignoranță, fie din prostie și inexperiență, fie din candoarea sau rea credință, mai toți aceștia, constatând impopularitatea de moment a liberalilor—fără să știe socoteală că aceasta provine din sacrificiile atât de dureroase impuse de liberali țării pentru liberarea lor—cu gestul elementar al protozoarului, trecură de partea adversarilor. Deși aveau majoritate în regat, liberalii se găsiră în minoritate în Parlament, fiind majorați de adversarii lor întăriți de aportul provinciilor liberate cu sacrificiul popularității partidului liberal.

c) Rațiunea și acțiunea noilor partide

a) **PARTIDUL SOCIALIST.**—Arătăm că partidul socialist s'a ivit îndată ce a existat la noi un număr mai important de lucrători industriali și el a năzuit să umple golul lăsat de insuficiența firească a partidului liberal. Votul universal a venit și a întărit considerabil situația acestui partid. Menirea lui este să exploateze suferințele muncitorilor, să reprezinte revendicările lor exagerându-le. Rațiunea lui și succesul său nu vor fi temeinice de cât atâta vreme cât liberalii nu vor veni să remedieze singuri la consecințele primejdioase ale sistemului burghez.

b) **Partidul Averescan.** — Curentul general de nemulțumire și de revoltă în privirea suferințelor deslănțuite de război și atribuite guvernării liberale, reacțiunea în privirea speculei, nedreptăților și abuzurilor ec se nasc din inegalitățile sociale și economice, isvorâte din sistemul burghez și acum în urmă din cauza războiului, precum și nerăbdarea țărănilor de a se vedea cât mai curând stăpâni pe pământul dat lor de legiuirile liberale — toate acestea s'au cristalizat într'un sentiment colectiv, foarte puternic, care s'a pus, ca un roi de albine pe un pom înflorit, pe personalitatea militară, prestigioasă a d-lui general Averescu. Abil și inteligent drenat în acest sens de boerimea reacționară, în fruntea căreia se distinge d-l C. Argetoyanu, acest sentiment public a făcut din d-l Averescu fetișul momentului, transformându-l în șef de partid.

Fiind omul însuflețit de o imensă ambiție, confirmată de sentimentul public, pecetluit de d-l Argeto-

yanu, partidul averescan s'a înjghebat foarte repede din transfugii și reacționarii tuturor partidelor. În acest fel, caracteristic, a luat ființă această bizară anomalie a partidului „poporului”, compus aproape numai din.... boeri și reacționari. Generalul Averescu a răspuns unei foarte adânc simțite sete de dreptate, a răspuns, însă, aducându-i apa miraj : **Fata Morgana...** Cu cât gustă însă mai mult din regimul averescan, cu atât țara și poporul din toate clasele sufer și înai mult de o intolerabilă sete de dreptate. Țăranii s'au îmbătat cu popularitatea d-lui general Averescu, tot așa cum se îmbată cu spirt, și efectul este aceeași amețală trecătoare și aceeași amară și deșartă desamăgire.

c) **Partidul țărănesc.** — Este surogatul, fraudulos pentru un moment, al curentului averescan. Ivirea lui a fost provocată de timiditatea și scepticismul momentan al generalului Averescu, care a ezitat să înfrunte lupta electorală în 1919. Cum natura are oroarea de vid, golul lăsat de dezertarea generalului și de impopularitatea liberalilor a fost ocupat de țărăniști. Aceasta a fost însă doar cauza ocazională a apariției a acestei formațiuni politice.

Rațiunea de a fi a partidului țărănist este și ea tot nevoia de a răspunde la un deficit parțial al activității liberale la sate. Faptul de a nu fi rezolvit la timp problema agrară, adică înainte de 1907, a dat naștere unor velități de partid care și-au obârșia înainte și după 1907. De fapt, țărăniștii țărani și ceilalți mai toți — afară de o semi-duzină de țărăniști târgoveți, bucureșteni sadea, ridicoli pentru pretențiile și arivismul lor pripit — sunt mai toți scoși la iveală de

opera reformatorie, săvârșită deja la sate de către partidul liberal. Aceștia au văzut însă din practică insuficiența reformelor liberale și și-au propus să le ducă ei mai departe, adică până la capătul lor logic, indiferent dacă aceasta este folositor sau cel puțin oportun.

In fapt, programul partidului țărănist este tot vechii program al partidului liberal, cu o vădită tendință de supralicitare și, în plus, cu idea naivă a luptei de clasă, formulată de inefabilul învățător din Topoloveni. Dacă în gura proletariatului industrial, lupta de clasă are vre-un sens, ea este în gura țăranului Mihalache o erezie și o inconștiență.

Frauduloși ca apariție politică față de generalul Averescu, țărăniștii sunt, față de liberali, ca program, copiii degenerați ai acestui partid. Neputând aduce nimic nou care să fie viabil, ei se mulțumesc să se laude că dau ceva mai mult ca liberalii.

Este destul ca partidul liberal să și revizuiască programul, să și înoiască metoadele și să și adapteze idealul lor la vremurile noi, pentru ca toate aceste efemere ciuperci politice să dispară și să netezească calea evoluției neamului întregit.

d) Numai vorbim de partidul naționalist, pe care nu-l putem considera altfel de cât produsul imensei vanități a unui om, în care se încarnează partea de incoerență și nervoză a societății românești înainte și după război. Ca pe ori-ce maladie, organismul puternic al poporului român o va petrece cu bine și pe aceasta.

e) Cât despre partidul național din Ardeal, ne mai având nici o rațiune de a fi, ca partid de provincie,

el nu va mai servi decât ca pedestal impetuoasei personalități politice a unuia din șefii lui, și ca motiv de vecinică ezitare și șovăire pentru cel'alt șef. Cu priceperea lor transcendentă a realităților politice și a temeiniciei lor, acești șefi solemni ai partidului național, intimidăți de impopularitatea momentană a partidului liberal, s'au aliat cu statornicia d-lui Iorga și cu temeinicia de bronz a țărăniștilor. Cu sprijinul elementelor de bază, cum sunt valoroasele arătări politice (internaționale ?) Lupu și Cocea, d-l Vaida a întemeiat **Federația Democrației naționale Sociale**. Cu aceasta, d-l Vaida, omul nou, este la modă, alături de nedespărțita trinitate : Iorga, Cocea, Lupu.

In rezumat, situația actuală de criză a partidului liberal este următoarea :

1. Insuficiența activității liberale, la o epocă de stagnare a vieții naționale, pe diferite terenuri politice și economice, i-au micșorat pentru moment popularitatea și au provocat apariția sau frauduloasă a țărăniștilor sau iluzorie a curentului Averescu. Aceste pseudo-partide noi se trudes azi să înlăture partidul liberal de la conducerea țării.

2. Prin faptul chiar al liberării provinciilor subjgate și al unificării neamului, partidul liberal, grație războiului purtat pentru acest sfânt scop, dar care a fost un adevărat calvar pentru populația vechiului regat, partidul liberal s'a uzat prea mult, și fiind pe nedrept făcut responsabil de toate fatalitățile inerente războiului, și-a pierdut mult din vecheia, obicinuita popularitate în sufletul maselor.

3. Dar mai presus de toate, stă constatarea că prin

chiar realizările sale : Desrobirea integrală a neamului, prin liberarea succesivă a tuturor provinciilor românești și mai ales prin înfăptuirea votului universal și a reformei agrare, consecințele cele mai extreme ale idealului său, partidul liberal și-a îndeplinit glorioasa misiune ce și-a dat prin adoptarea idealului de libertate și a epuizat programul izvorât din acest ideal.

Din acest punct de vedere, partidul liberal, cu programul și idealul său, pare epuizat și stors ca o lămâie de tot conținutul vechiului său ideal și programului său patriotic, a căror substanță a fost toată depusă în opera realizată. De aceea, mulțimea cea mare, cu o vădită aplecare spre ingraturdine, a părut un moment a inclina să-l arunce de o parte.

d) Frământările pentru reînnoirea idealului politic a organizării și a programului

Atât este de adevărat acest diagnostic al crizei prin care trece azi partidul liberal, și în care se resfrânge adâncă criză prin care trec toate popoarele și în special neamul nostru întregit, că constatările aci expuse au fost văzute la fel de mulți membri ai partidului. Ele au făcut și fac obiectul preocupărilor chinuitoare a unora din frunțași. Toți se preocupă cu găsirea soluționării crizei. Este adevărat însă că dacă toți găsesc indispensabilă și urgentă prefacerea partidului, opiniile diferă asupra modalităților.

Pentru unii, criza prin care trece partidul n'ar fi de cât o problemă de reorganizare internă și de democratizare a conducerii lui. Esențialul, pentru aceștia, este găsirea unei organizări a partidului și a conducerii lui, care să răspundă vremii de azi, votului u-

niversal de pildă. Având o organizație democratică, perfectă sau perfecționată, popularitatea ar veni de la sine. Cât despre ideal, deviza-steag a partidului, unii cred că în această privință n'ar mai fi mare lucru de făcut. Cei mai mulți dintre noi, când vorbim de partid, de program, în afară 2—3 reforme în folosul muncii, rezumăm istoricul faptelor mari din trecut, ca și cum acest istoric ar ține loc de program pentru viitor.

Idealul și programul partidului ar fi și azi, așa cum sunt, destul de democratice. Pentru aceștia, cuvântul de ordine, idealul a cărui realizare să fie menirea partidului liberal pentru viitor, în concurență cu partidul socialist naționalist, țărănișt sau averescan, s'ar putea formula prin propozițiuni ca acestea : „Partidul liberal trebuie să evolueze cât mai la stânga posibil ; „să umple prăpastia dintre munca acumulată și munca actuală, însă cu prezervarea proprietății individuale“ sau în sfârșit „partidul liberal să termine acolo unde începe partidul socialist“. La rigoare se admite chiar că : „partidul liberal să ia apărarea cât mai completă a intereselor muncitorilor de la sate și de la orașe“. Aceste formule, cu atât mai vagi cu cât sunt mai goale, pot sta în programul, și stau deja în programul ori cărui alt partid, chiar și în acela al partidului conservator democrat sau conservator progresist. Dacă ar fi ca ele să triumfe, cea ce nu este cazul, ne-ar întrista ; de oare-ce ar fi un simptom de sclerozare și de îmbătrânire al partidului și pentru-că, cu ast-fel de formule goale, ori cât de sonore, nu se entuziasmează masele largi ale poporului și nu se câștigă sufletul și adesiunea lor, indispensabile realizărilor trainice.

III. *Libertate, Dreptate, Solidaritate*

Este evident că ceea ce trebuie acum partidului liberal este un ideal înrudit și equivalent cu cel din 1848 : Dacă voim ca acest partid să aibă un viitor și succese egale cu cele din trecut, trebuie neapărat să găsim cuvântul nou de ordine, idealul care ar răspunde vremii și aspirațiilor de azi, tot așa precum idea de libertate răspundea așteptării masselor obidite la 1848.

Ori, din constatarea unanimă, din succesul chiar pe care îl avură pseudo-partidele : averescan și țărănist și-l are partidul socialist, cea ce frământă azi, profund și în toată întinderea, masele poporului este o nestinsă sete de dreptate. (1). Ca altă dată setea de libertate a neamului subjugat, azi setea de dreptate chinuște masele, înaintea spectacolului de abuz fără frâu, de speculă fără rușine, de îmbogățire prin fraudă. Inegalitatea monstruoasă a averilor, dobândite prin abilitate, șiretenie sau necinste patentă, este un isvor nesecat de nedreptăți și abuzuri și provoacă revoltă și cea mai adâncă și nestinsă sete de dreptate și de răzbunare.

Idealul de dreptate, de cinste și de solidaritate, comparabil cu cel de libertate cu care se completează, este, credem noi, cuvântul de ordine ce trebuie scris pe steagul partidului liberal.

Având acest nou crez politic, potrivit vremii și răspunzând celor mai adânci și obștești aspirații ale poporului, organizația partidului liberal ar veni de la sine. Fără acest ideal, cea mai democratică, cea mai

¹⁾ Nu este o simplă coincidență faptul ca ziarul D-lui Ave-rescu poartă titlu : „Indreptarea“.

savantă și perfectă organizație rămâne o combinație artificială, fără viață și fără nici un efect. Adoptarea unui astfel de ideal, sincer și cu căldură îmbrățișat, ar entuziasma și ar câștiga sufletul masselor, și ar readuce în jurul partidului simpatia generală și irezistibila popularitate de altă dată.

Pe baza idealului de dreptate și pe principiile de solidaritate socială, va trebui să fie clădit programul ori-cărui partid politic, care voește să domine situația prezentă și viitoare în politica poporului român întregit. Cine va adopta acest ideal, aceluia îi aparțin succesul, popularitatea și viitorul.

Dacă partidul averescan sau cel țărănist s'ar putea ridica la înălțimea acestor concepții și ar dispune de oameni chemați să precizeze aplicarea lor la problemele vremii, de sigur că lor le-ar aparține situația de azi și viitorul politic, iar partidul liberal ar fi pur și simplu lăsat de o parte.

Așa cum stau însă lucrurile, dați fiind oamenii cari compun aceste partide și experiența trecutului, este cert că tot partidului liberal îi este rezervată menirea să domine situația politică prezentă și viitoare, tot lui îi este destinat un viitor glorios comparabil cu trecutul lui plin de fapte mari.

Care sunt rațiunile pentru care partidul liberal — și nu noile pseudo-partide — sunt chemate să aibă în viitor un succes egal cu cel din trecut ?

①) Prin spiritul care a dominat câte-va din reformele sale de curând realizate, partidul liberal alunecase deja dela principiul exclusiv al libertății către idealul de dreptate și de solidaritate. Principiul expropriării marilor proprietari, pentru constituirea izlazurilor

comunale și improprietărea țăranilor, precum și restricțiile aduse libertății învoelilor agricole, sunt acte cari dovedesc că liberalii au început deja evoluția lor către un ideal de dreptate și de solidaritate socială. De asemeni, proiectul impozitului progresiv pe venit, pe care'l pregătiseră la timp, era o operă de dreptate și de solidaritate necontestată.

2) De altfel este și firesc să fie așa. Idealul de dreptate și de solidaritate este o întregire și o continuare a idealului de libertate. Când aplicarea principiului libertății, fără restricție și limită, aduce ca efect imediat abuzul, fraudă, necinstea și specula nerușinată, prima consecință este înfrângerea și distrugerea chiar a principiului libertății. Libertatea, lipsită de atenuările și restricțiile dreptății și solidarității sociale, se distruge pe ea însăși. Dând loc la acaparări și negalități de averi prea mari, ea dă naștere plutocrației, care fatal abuzează de superioritatea ei economică și socială, pentru a desființa libertatea celor slabi și săraci. •

Idealul de dreptate și de solidaritate este corectivul indispensabil al libertății, pentru ca exercițiul libertății tuturor să poată fi în adevăr garantat. Adevărata libertate a tuturor nu se poate exercita de cât pe baza principiilor de dreptate și de solidaritate, care să excludă abuzurile și specula etc. Ori, nici un alt partid de cât cel liberal nu are chemarea să restabilească opera de libertate ce constituie crezul și idealul său și să dea acestui principiu garanțiile de dreptate și de solidaritate, care'l mențin intact în exercițiul său în domeniul politic și economic.

Este îndeajuns ca partidul liberal să continue a sluji, în mod sincer, idealul său inițial de libertate,

pentru ca să adopte ipso facto idealul de dreptate și solidaritate socială, care răspunde așa de nemerit aspirațiilor masselor și nevoilor vremurilor care vin.

3) În sânul partidului liberal se găsesc azi cei mai numeroși oameni cu experiență politică, cu cultură politică și socială și cele mai bune și strălucite talente. Cu alte cuvinte, aci se găsesc cele mai multe și bine preparate elemente capabile să guverneze țara întregită spre binele ei, în aceste timpuri așa de vitregi și grele. A rămâne inactive, tocmai în acest moment, când se afirmă atât de dureros falimentul celorlalte formații politice, ar fi, pentru neamul întregit, cel mai mare dezastru, acum, când conducerea afacerilor publice, pentru consolidarea câștigurilor obținute cu durere și sânge, cere mințile cele mai pregătite și cele mai luminate. Nu în folosul partidului liberal ci în folosul țării și al neamului întregit, este indispensabil ca acest partid să se renoveze și să reia cât mai neîntârziat, conducerea afacerilor țării.

4) Fiind-că în rândurile partidului liberal se găsesc și o bună parte din beneficiarii regimului libertății absolute este o datore de înaltă solidaritate ca chiar ei să dea exemplul sacrificiului situațiilor câștigate, propunând și votând reformele ce restabilesc dreptatea și libertatea lezate prin uzul fără frâu al libertății. Nimic n'ar putea face mai mult pentru ca partidul liberal să câștige sufletul masselor și popularitatea de altă dată, de cât reluarea, astăzi, și reeditarea gestului fiilor de boeri cari, la 48, s'au întors în potruva propriilor lor clase și în favoarea claselor populare.

IV. *Organizație, Metode, Moravuri.*

Neapărat, adoptarea unui ideal, care să rezume pulsul vremii și aspirațiile adânci ale masselor populare, va determina el singur modul de organizare care convine partidului și va atrage, firește, și prefacerea metodelor și năravurilor învechite.

În ce privește organizarea și metodele, partidul liberal a elaborat și a adoptat deja un proiect de reorganizare internă, în care metodele propuse sunt de o perfecțiune și de o simetrie cu adevărat geometrică. Această organizare a priori nu lasă, în adevăr, nimic de dorit. Cel mai frumos ideal și cel mai democratic program se pot foarte bine acomoda în acest proiect preconțuit.

Ar mai rămâne poate moravurile, cari trebuie premenite; unele înlăturate, altele atenuate. Aci va fi poate cea mai mare dificultate de a o inova, date fiind imperfecțiunile inerente naturii omenești.

Ar trebui, spre pildă, înlăturat cu totul restul de spirit bizantin, care apare uneori, în unele împrejurări, și la noi, deși mai puțin ca în celelalte partide politice. Aceasta a făcut că dacă unii din miniștrii, fie ei conservatori sau liberali, nu din cei mai incapabili, au fost deochiați, pe nedrept, în opinia publică, a fost grație invidiei și concursului unuia sau unora din colegii lor, sau foștii lor colegi, a unuia sau a unora din succesorii lor presuntivi nerăbdători. Aceste apucături trebuie să înceteze, în interesul direct al partidului și în interesul mult mai mare, indirect, al țării. S'au, spre a cita alt caz, — și se știe că confesiunea în public a păcatelor proprii este mijlocul cel mai sigur pentru îndreptare — trebuie evitat cu desăvârșire ca partidul

liberal să dea acest spectacol echivoc că : Pe când o parte — și cea mai importantă — a membrilor partidului luptă în contra unei instituții financiare cu tendințe internaționale, să vedem această instituție patronată și acoperită, în consiliul ei de administrație, de alți membri ai partidului, cari, la rândul lor, tolerează, firește, ca presa plătită de acea instituție să ducă cea mai calomnioasă campanie în potruiva șefilor liberali, camenii cei mai democrați și cei mai integri ai țării. Aceste năravuri, tolerate până ieri, însă imposibile azi, trebuie neapărat să dispară.

În cea ce privește apucăturile și metodele, este de observat că spiritul care va trebui să domine pe viitor în întrebuințarea elementelor de care dispune partidul, va fi ca să se dea însărcinările cele mai grele oamenilor celor mai pregătiți pentru ele, fără altă considerație de simpatii personale, să se evite cât mai mult permanentizarea unora în guvern. Și fiind-că votul universal chiamă la viața politică țărănimea, care constituie 80% a populației țării, — cea ce de altfel dă o iluzorie justificare a partidului țărănist — va fi neapărat necesar ca, la cârma partidului, și în guvern, să intre un număr cât mai important din elementele liberale cele mai de valoare, esite din sânul țărănimii. Pentru mulțimea simplistă a masselor țărăniste, aceasta ar fi o dovadă, la nivelul lor, că acest partid nu este un partid de boeri, dat fiind că avem de luptat cu propaganda de rea credință a țărăniștilor. Se va face astfel proba că în partidul liberal se găsesc cel puțin tot atâtea elemente esite din țărani ca și în partidul lui Răducan, Madgearu, Coandă, Rioșeanu, etc. N'am putea face impietatea de a propune ca să se lase în afară bătrânii, cari au făcut succesul și gloria partidului.

lui liberal din trecutul imediat sau mai îndepărtat, dar un apel se poate face către dinșii ca, în interesul vădit al acestui partid, care în mare parte este opera lor, să împingă ei însăși înainte elementele mai tinere și de valoare. Pentru că la timpuri, idealuri și programe noi, trebuie de sigur oameni noi. Cu toate vastele lui merite, Jehova n'a îngăduit lui Moise să atingă pământul făgăduinții.

Nu încapă nici o îndoială că dacă aceste prefaceri și reînviiri se produc în sânul partidului liberal, atmosfera politică a țării se va clarifica îndată, ca prin farmec. Toate apele conservatoare se vor alege de o parte, sub conducerea unuia, ori-care, dintre multiplilor șefi: Averescu, T. Ionescu sau Marghiloman. Căci cu toate încercările ingenioase de a democratiza titulatura partidului, pe care le face marele maistor al prestigitațiunii, d-l T. Ionescu, partidul său, ori cum se va numi, tot conservator va rămâne. Am avea atunci partidul liberal, solid constituit, în luptă, de o parte, cu socialiștii, cari nu pot fi de cât comuniști, și de altă parte cu conservatorii, cari, ca și în trecut, vor ajuta opera liberală, în timpul necesar refacerii liberalilor, sau vor vegeta vecinic în opoziție.

Față de partidul liberal, cu programul său insuflețit sincer de idealul de libertate, dreptate și solidaritate, de sigur că nu partidul averescan ar putea fi un concurent de temut, al cărui ideal de liberalism și democrație se incarnează în d-l Argetoyanu, și a cărui doctrină se exprimă prin gura homunculului ridicol d-l P. P. Negulescu, care cu un neant de concepție, îmbrobodit în forme sonore, reprezintă, în chip desăvârșit, cea mai reușită incarnație a perfecte sacătuirii politice și filosofice. Tot astfel, nu partidul țărănist, al

căruia membru cel mai distins este tot învățătorul din Topoloveni, și al căruia doctrinar este candidatul Madgearu, ar putea face concurență primejdioasă partidului liberal.

Cert este, în ori ce caz, că renovarea partidului liberal va atrage după sine dispariția, mai repede sau mai încet, a formațiilor averescane și țărăniști, înglobând la rigoare, în sinul lui, puținele elemente de valoare din aceste pseudo-partide.

PARTEA II

Ce poate și ce trebuie să fie programul.

Partidul național liberal va rămâne, în esență, același și cu aceeași titulatură, complectându-și în mod expres idealul de libertate cu acela de dreptate și solidaritate, care nu face, de alt-fel, de cât să întemeieze și să garanteze păstrarea intactă a libertății în aplicarea practică a acestui principiu, foarte susceptibil să se altereze și să degenereze în realitatea faptelor.

El va păstra titulatura de **Național**, pe care la început o avea exclusiv, fiind-că, dată fiind natura românului prea ospitalieră și neglijentă — natură care se exagerează la unii din oamenii noștrii politici, — pericolul de a vedea bogățiile țării acaparate de străini devine din ce în ce mai îngrijitor. Este știut că mai greu este să păstrezi de cât să cucerești sau să agonisești o avere. Față de lupta economică exasperată ce se dă azi între popoare, mai mult ca ori când, azi, **Partidul Liberal trebuie să rămână Național Liberal.** Nu înseamnă însă aceasta că partidul este xenofob și că interzice colaborarea capitalurilor și a competențelor străine. Aceasta ar fi o prostie, și acuzația inpo-

trivă-i, în acest sens, este o calomnie. Partidul liberal înțelege colaborarea capitalului strein în limitele în care nu atinge interesul și suveranitatea statului și nu suntem tratați ca o colonie bună de exploatat pentru îmbogățirea unori speculatori particulari, streini. Principalul ce are de făcut acum partidul liberal este ca să impregneze programul său de principiul de dreptate socială, adică de solidaritate.

Programul liberal, inspirat de aceste principii, va avea de scop să organizeze ast-fel raporturile libere dintre indivizi, ca libertatea aplicată să nu mai dea loc la abuzuri, speculă, fraudă și inegalități monstruoase de averi.

Acest program va trebui să fie, într'un cuvânt, aplicarea până în consecințele lor oportune a principiilor de libertate și dreptate.

Fără a avea nici o pretenție, ne permitem a aduce, în paginile ce urmează, câte-va sugestiuni de ordin teoretic și practic, ce ne apar ca decurgând direct din aceste principii aplicate la realitatea prezentă, politică și socială, din România Mare.

Complexul problemelor ce se pun azi se poate, în mod logic și firesc, despărți în trei mari categorii, privind cele trei terenuri de bază ale vieții noastre naționale: **Economic, politic și cultural.** Într'adevăr, aceste trei mari probleme sunt atât de strâns legate între ele, încât nu se pot rezolva și nici trata separat; ele constituiesc cele trei fețe, o adevărată treime, a chestiunii naționale. Vom înfățișa deci idealul de libertate și de dreptate mai întâi pe terenul economic, apoi pe cel politic și cultural, și vom examina împreună cari sunt soluțiile ce el sugerează la problemele cari se pun azi în fie-care din aceste categorii cardinale ale vieții României Mari.

In același timp, vom fi înșirat, în ordinea importanței lor, problemele și chestiunile cari, în acest moment, se impun mai mult atenției partidului liberal.

I.

Problema Economică.**I. Concepția Proprietății**

Modul cum se concepe noțiunea proprietății este de sigur de cel mai bun criteriu al simțului democratic și cel mai sigur indiciu al sentimentului de dreptate ce inspiră un partid sau un om politic.

Comunismul este sistemul în care se complac mai toți socialiștii, precum individualismul a fost și mai este concepția liberalismului clasic, adică trecut. Intre Stat și societate, de o parte, și individ, de alta, se mișcă ritmic concepția proprietății în cursul evoluției omnirii. Libertatea absolută, fără preocupare de consecințe și de idealul de dreptate, duce la idea de proprietate individuală tot absolută; precum idea de dreptate, absolută, fără preocupare de creșterea bogățiilor și de libertatea individului, duce la comunism, sistem care implică tirania statului sau a societății asupra indivizilor. Și, natural, după o epocă de libertate exagerată și fără restricție, vine, prin reacțiune, ca o consecință nefastă, o epocă de comunism, sau cel puțin de idei și tendințe comuniste; ceea ce explică succesul ideilor socialiste din vremea noastră; precum, după o epocă de mare înfrânare și tiranie, ca reacțiune, vine o epocă de libertate exagerată, anarhică.

Trebue, deci, avut mereu în vedere că realitatea istorico-economică are doi factori primordiali, cari nu se pot exclude unul în folosul celuilalt: Individ și

Stat, cari se împacă întotdeauna în cursul procesului vieții economice și sociale.

Pe lângă aceasta, de asemeni, nu trebuie perdut din vedere că sunt două considerațiuni, de care trebuie să se țină socoteală de o potrivă în procesul producției :
 (1) Necesitatea creșterii bogățiilor țării și progresului ei tehnic ; 2) Buna stare și continua îmbunătățire a traiului masselor muncitoare.

Din neluarea în seamă a acestor factori la o altă, în opera de legislație a unui stat, rezultă consecințele și conflictele funeste, cari constituie problema socială în statele moderne.

Precum liberalismul clasic realizează libertatea teoretică a individului, cu singura preocupare a dezvoltării inițiativei, a liberii concurenți și, ca efect, a creșterii bogățiilor țării considerate în ele însăși și făcând abstracție de condițiile de trai ale lucrătorilor ; tot astfel socialismul tinde a pune bunul trai al muncitorilor mai presus de ori-ce, numai, în urmă, se ocupă de creșterea bogățiilor și progresul tehnic al producției. O politică practică și echilibrată nu trebuie să excludă nici unul din acești factori, ci să caute să-i împace, ținând cont de fie-care în parte, după împrejurări și după importanța, în acel moment, a fie-căruia dintre ei.

Partidul liberal, în noțiunea ceși face despre proprietate, nu trebuie să adopte nici sistemul proprietății individualiste exclusive, proprietatea dreptului quiritar, nici, și cu atât mai puțin, regimul proprietății comuniste. El nu trebuie să se ocupe exclusiv nici de considerațiile de dreptate cu disprețul progresului producției, dar nici să nu stăruie numai în asigurarea libertății, a liberii concurențe și creșterii pro-

ductii, indiferent de îmbunătățirea condițiilor vieții celor săraci și a muncitorilor neproprietari. În concepția lui despre proprietate, trebuie să intre toți factorii esențiali ai producției, odată cu spiritul de dreptate și solidaritate socială. Noțiunea de proprietate adoptată de partidul liberal trebuie să fie o noțiune mixtă, eclectică, mijlocie între individualism și comunism, în care să fie ținut de o potrivă socoteală de cerințele statului, de acelea ale muncitorilor, de inițiativa particulară și de capital. Cu alte cuvinte, noțiunea proprietății trebuie să fie cât se poate de relativă, coprinzătoare, la o egală distanță, de proprietatea individuală și de comunism, să fie într'un cuvânt proprietatea socială, caracterul ei fiind, în fie'ce caz sau moment, determinat de considerațiuni de utilitate socială, de dreptate socială.

Trebuie să fie la o egală distanță de proprietatea individuală absolută, pentru același motiv pentru care despotismul și monarhia absolutistă nu mai pot și nu trebuie să funcționeze azi la nici un popor civilizată. Proprietarul absolut are aceleași inconveniente și primejdii sociale ca și despotismul și absolutismul monarhic. De alt-fel, în liniile lor generale, proprietatea și monarhia au evoluat la fel. Într'o țară cu monarhie constituțională, sau într'o republică, noțiunea proprietății quiritate devine un anachronism primejdios și este progresiv înlocuită cu proprietatea atenuată relativă : socială. Și tot astfel, concepția noastră de proprietate trebuie să fie la o egală distanță de comunism, comunismul, pentru lumea de azi, fiind o creațiune teoretică prea ideală, și deci de o potrivă absolutistă.

În noțiunea foarte largă și relativă de proprietate.

socială, care trebuie să fie eclectică, intră de o potrivă diferitele forme de proprietate, cari vor diferi după natura obiectului lor :

1) Proprietatea individuală limitată, atenuată, 2) regimul mixt, coproprietate între individ și stat, când întreprinderea are caracter de monopol, 3) proprietatea colectivă, când muncitorii, atât cei de direcție cât și cei de execuție, devin proprietarii întreprinderii căreia aparțin.

Proprietate socială	{	individuală atenuată coproprietate cu statul (cointeresare) colectivă
---------------------	---	---

Cuvântul „colectivă“ nu trebuie să ne sperie, dat fiindcă purtăm cu cinste porecla de „colectiviști“.

Va pare de sigur nelogic a admite, în același timp, coexistând alături, trei forme, trei regimuri de proprietate atât de diferite. Acest eclecticism va jigni trebuința de uniformitate, de unitate logică, de sistem, către care spiritul nostru are o învechită și puternică înclinare. Astfel, pe când, din sistem, liberalismul clasic nu admite decât proprietatea individuală absolută, sau cel mult proprietatea individuală corijată, socialiștii, dintr'un spirit de sistem opus tot atât de condamnabil, nu admit de cât comunismul sau cel mult colectivismul. Din fericire — sau din nefericire — realitatea socială nu cunoaște și respinge sistemul unitar și uniformitatea.

La problema locomoțiunii și a transporturilor, diferitele epoci ale istoriei a adus diferite soluții și mijloace, cele din urmă fiind totdeauna cele mai perfecționate, și cu toate acestea, acestea, deși păreau destinate a înlocui pe cele din trecut, nu le au exclus; coexistă alături, premittând să li facă o concurență cât

se poate de serioasă. Astfel, de pildă, aeroplanul nu a eliminat și nu va elimina automobilul. Acesta, la rândul lui, n'a stânenit cu nimic calea ferată ; precum drumul de fer n'a desființat și nici nu va desființa nici odată trăsura și cărașia ; tot așa cum bicicleta și motocicletă n'au înlocuit călăritul. Progresul n'are tot'd'auna ca efect să înlocuie un mijloc dat de a satisface trebuințele omenești cu altul mai bun, ci pe acela de a îmbogăți la infinit și a îmbunătăți în continuu gama acestor mijloace. Lumina electrică n'a desființat lampa de petrol, și aceasta este depate de a desființa lumânarea.

Așa este și cu diferitele regimuri de proprietate. Ele pot, ele trebuie să coexiste, adoptându-și fie-care forma după natura obiectului proprietății. De aceea, partidul liberal va căuta neapărat să evite spiritul de sistem și de unitate al socialiștilor ca și pe acela al liberalismului ortodox.

Reformele practice, programatice, pe care le autorizează această concepție a proprietății pentru a satisface sentimentul de dreptate socială și a stavila acapararea, acumularea prea mare de averi, cari, avându-și obârșia în speculă, fraudă și abuz, devin la rândul lor isvor de nedreptate și de abuzuri, aceste reforme se pot ușor deduce și se impun de la sine. În esență, ele trebuie să fie următoarele :

1) Impozitul progresiv pe venit trebuie întocmit în așa condițiuni ca progresivitatea să crească foarte sensibil cu cifra venitului și cu creșterea valorilor, care se datorește nu meritului proprietarului și dezvoltării și progresării firești a societății.

Impozitul progresiv va merge până la confiscarea

averilor, dovedite a fi rezultatul speculii și fraudii, sau cari nu-și pot mărturisi origina lor.

2) Principiul expropriării forțate, fiind deja câștigat pentru bunurile funciare rurale, trebuie extins la proprietățile urbane, cari se pretează la aceasta, și la toate întreprinderile industriale cu caracter de latifundii și cărora exproprierea nu le ar aduce nici o stânenire în producțiune. Toate întreprinderile cu câștiguri sigure și crescânde, mai ales cele la cari se accentuiază un caracter de interes public și de monopol, și acelea în care interesul statului sau al societății domină, trebuie expropriate cu timpul, fie în folosul statului sau al muncii de direcțiune asociată cu munca de execuție, fie în folosul statului asociat cu munca.

3) Cum moștenirile directe sau indirecte constituesc o nedreptate socială dintre cele mai vădite și în plus sunt un mijloc de îngrămădire a averilor în mâini mai puține, contribuind ast-fel la exagerarea inegalităților de avere, moștenirile trebuie desființate, începând imediat cu cele laterale, spre a sfârși mai târziu cu cele în linie directă. Firește, modalitatea acestei reforme, realizabilă în 50—70 ani, va fi așa în cât să nu devie ceva vaxatoriu și excesiv. Bine înțeles dispozițiile testamentare cu scopuri umanitare sau în favoarea instituțiilor de interes general se vor respecta cu sfîntenie. Ea nu presupune de pildă desființarea moștenirii totale de la părinți: casa, grădina, mobilele, etc., ci numai reducerea moștenirilor directe la o anume cotă, care să permită copiilor o viață onorabilă, fără a-i scuti de a mai munci și ei. Ea trebuie realizată doar în așa ciip în cât să evite acumularea averilor. Deocamdată, moștenirile directe trebuie lovite

de impozite progresive foarte urcate, în raport cu importanța valorii lor. Când sunt în numerar sau în bunuri mobiliare, impozitul se va lua la început, începând de la 10% la averea de 100.000 lei și mergând de aci în sus până la 80%. Când moștenirile sunt bunuri imobiliare, progresiunea impozitului poate fi de trei ori mai mare de cât cea obicinuită. Abia ast-fel se va putea atenua nedreptatea strigătoare a moștenirilor și se va putea evita încercarea socialiștilor de a socializa averile, mijloacele de muncă.

Prin aceste măsuri se creiază în mod automatic cele trei forme ale proprietății, cari am zis că este bine să coexiste alături. Proprietatea individuală va rămâne în ființă în anume cazuri și va fi cea care va suporta impozitul progresiv pe venit; impozitul, și încă foarte progresiv pus asupra ei, va atenua cu totul caracterul ei absolutist. Exproprierea întreprinderilor industriale și a exploatărilor de tot felul care sunt susceptibile de această măsură, ca și confiscarea moștenirilor în linie laterală, vor procura fie obiectul proprietății colective, care și ea va fi supusă impozitului progresiv, fie pe acela al coproprietății între stat și muncitori.

Este neîndoios că aceste reforme vor pare multora, chiar unora dintre membrii partidului liberal, ca prea socialiste și poate chiar ca nedrepte. Cei cu formula: „Partidul liberal trebuie să umple abizul dintre munca acumulată — capital — și munca actuală, bine înțeles cu respectarea proprietății individuale“ vor găsi aceste sugestuni ale noastre primejdioase, întru cât atacându-se astfel proprietatea individuală, se face o nedreaptate, se paralizează resortul producțiunii, care este interesul personal, se.... etc. etc.

n adevăr, nu se poate umple abizul dintre munca acumulată (capital) și munca actuală, mai ales dacă este vorba să nu ne atingem de proprietatea individuală, de cât cu sacrificiul său neglițarea muncii actuale în beneficiul așa zisei munci acumulate.

Pentru a arăta, măcar numai în treacăt, cât de nedreaptă și odioasă ar fi această acțiune a partidului liberal, este deștul să analizăm de unde provine, cum s'a făurit înainte, în timpul, și acum în urma războiului, această „muncă acumulată“.

S'au introdus în țară, prin fraudă, miliarde de monedă fiduciară rusă sau Austro-Ungară. Intr'o noapte, un individ trece Nistru sau Tissa cu un cufăr plin de ruble sau de coroane sau lei germani. Intre timp, le stampilează — dacă nu le va aduce gata stampilate. — A doua zi d-l Take Ioanescu i le plătește cu 50 bani coroana și-l face într'o singură noapte arhi-milionar. Alții, au trecut în timpul neutralității sute și mii de vite, contrabandă, în Ungaria, sau zeci și sute de vagoane de cereale sau de petrol. În aceste operații au putut câștiga zeci de milioane. Alții, în sfârșit, au cumpărat imobile sau mărfuri înainte de izbucnirea războiului care era așteptat, și în această vedere, pe care apoi le au vândut și le vând, prin speculă, din cauza războiului, cu prețuri înzecite și însutite, câștigând milioane prin simplă speculă.

Aceasta este de sigur origina celor mai multe averi importante de după război. Aceste capitaluri sunt de sigur munca altora... acumulată de unii prin fraudă și speculă. Este neîndoios că războiul și urmările lui au mutat cele mai multe averi din mâinile unora în ale altora. Oamenii bogați în numerar înainte de război, și cari n'au traficant, sunt azi oameni săraci, și

vice-versa. A sacrifica munca actuală în folosul „muncii” acumulate, este a jertfi munca cinstită în folosul fraudei și speculei acumulate.

De aceea, mai ales acum, după război, pentru a restabili raporturi mai drepte și pentru a corija efectele speculei și fraudei, partidul liberal este dator să adopte o concepție a proprietății cât mai largă și cât se poate mai relativă, care să îngăduie statului a băga mâinile cât mai adânc în cuferele speculanților și frauduloșilor, strângând bani atât de necesari azi visteriei publice și pentru a îndulci, prin aceasta chiar, impozitele asupra celor nedreptățiți sau sărăciți de război. Proprietatea socială și cele trei corolare ale ei mai sus indicate, sunt cele mai nemerite mijloace de a restabili un echilibru economic equitabil în societatea românească eșită de pe urma războiului.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

II. Proprietatea întreprinderilor industriale și ale diferitelor exploatări ale bogățiilor naționale.

Sub acest capital vom atinge chestiunea în care s'a făcut cel mai puțin și în care, prin dezvoltarea ce o ia pe fie-care zi, este cel mai mult de făcut.

Procesul producției, cu conflictul dintre capital și muncă, încearcă în zilele noastre o schimbare fundamentală, comparabilă cu cea care a consistat în trecerea de la munca ca robi la servie sau iobăgie. Și de asemeni, tot așa cum în preajma timpurilor moderne, procesul producției, caracterizat prin servagiu, iobăgie, corporații și jurande, a trebuit să lase loc procesului de producție capitalistă cu salariați, azi producția capitalistă și salariatul nu mai merg sau merg anevoios și penibil. Procesul producției este astăzi aproape paralizat prin conflictele prea dese dintre capital și

muncă, și după cum, la un moment dat, producțiunea cu robi, ca regim general, n'a mai fost posibilă, tot ast-fel, mai curând sau mai târziu, salariatul și capitalismul, ca regim doimant, va trebui să înceteze. De fapt, ne găsim acum la o cotitură a evoluției vieții economice, comparabilă cu cea de la începutul creștinismului și din timpul Reformei.

Democratizarea vieții politice, egalitatea tuturor la conducerea treburilor politice, prin votul universal, nu pot coexista cu regimul dominant al producțiunii de azi. Lucrătorul, suveran, la urnă, nu poate primi condiția umilitoare de a fi sclav, subordonat în uzină. Democratizarea vieții politice atrage necondiționat după sine democratizarea procesului producțiunii în uzine și fabrici. Intr'un cuvânt, lucrătorii, toți sau în parte, conștient sau inconștient, ar vrea să fie nu subordonați ci asociați, atât la conducerea gospodăriei lor comune, cât, mai ales, la beneficiile întreprinderii. Ei nu mai consimt azi bucuros a lucra pentru alții și la ordinul altuia. Ei vor să lucreze pentru ei, în folosul lor, trebuie să simtă că lucrează pentru ei, în folosul lor propriu, și atunci vor consimți poate să lucreze sub conducerea altora, cu condiție ca aceia să fie competenți.

Intru cât n'au putut și nu pot obține această egalitate economică, conflictul dintre capital și muncă se agravează și se exasperează, și procesul producțiunii este amenințat.

Șirul nesfârșit și aproape neîntrerupt de greve este un simptom dacă nu chiar dovada imposibilității de a mai continua a regimului de azi. În adevăr, muncitorii „conștienți” nu vor să mai consimtă a produce decât ca asociați la conducere și la profit. Astfel, ei re-

curg nu numai la greve, dar la sabotaj, la lenevie voluntară, la rea voință în execuția muncii. Refuză lucrul cu piesa, preferind lucrul cu ora, având grije ca în unitatea de timp dată să producă minimum posibil. Și în acest moment, unde interesul general, prin urmare și al lor, și al lor mai mult poate de cât al altora, cere să se lucreze cât mai mult, ei se încăpățânează să producă cât mai puțin, să micșoreze producția.

Aceasta fiind tendința lucrătorilor înainte de război, acuma, la noi ca pretutindeni, ea se exagerează încă, lucrătorii având conștiință că astăzi, după război, funcțiunea lor este și mai importantă, în măsura în care se simte acum, mai mult ca ori-când, o mai mare trebuință de producțiune. În mod firesc, ei exercită un fel de șantaj. Acum ori nici odată este momentul ca ei să și impună revendicările lor și să și înfăptuiască programul sindicalist de producțiune, pe care îl cred folositor națiunii.

Iată cum se exprimă, în această privință, Jouhaux, secretarul general al **Confederației Muncii din Franța** :

„De unde provine atitudinea noastră de acum? Și care este ea? Iat'o în câteva cuvinte :

„Războiul a creat o situație înspăimântătoare, intolerabilă. Criza economică care apasă asupra tuturor națiunilor necesită o cât mai grabnică organizare nouă, pe care guvernanții au trebuit fără voia lor s'o proclame aproape pretutindeni... Va trebui neapărat să fie admis — alt-fel fiind imposibil de eșit din deficitul și încurcătura de azi — să se facă apel la (cooperatie) colaborarea oferită de muncitori, dar aceasta n'o să fie pe gratis. Munca nu va răspunde la apelul ce i se adresează de cât adică obține în societate partea de gestiune și de control pe care ea o reclamă azi în toate țările”.

Jouhaux n'are nici o îndoială de succes :

„Scopul acțiunii noastre este de a substitui regimului politic o organizație realizată pe un plan nou, după principii noi... De sigur, aceasta nu va fi ușor, căci prin aceasta ne vom găsi în față cu Statul. Dar eu cred că, în starea de azi, în mijlocul greutăților formidabile, în fața falimentului financiar, în prezența lipsei de materii prime, momentul în care pe toate terenurile : extracția materiilor prime, transformarea materiilor prime, transportul materiilor prime, fabricarea produselor manufacturate, trebuie forțe noi, idei de progres, revoluții adânci, eu nu pot crede ca să fim învinși, pentru că noi vedem progresul și vedem viitorul“.

Ceea ce cugetă clar și cinstit sindicaliștii francezi, trebuie să simtă confuz și cu mai puțină conștiință muncitorii noștri ; de aceea nu umblă trenurile și toate întreprinderile lăncezesc.

Fără îndoială, sindicalismul francez, fără efectele și dezastrele războiului, nu putea avea aceste șanse de reușită. Astăzi, după război Jouhaux constată că aderenții organizațiilor lor s'au împătrit ca număr și că cei noi veniți sunt mai dârji ca nici odată.

Cert este, în tot cazul, că procesul producției salariale nu va mai merge, că lovitura de grație i-a dat-o războiul. Și deci aceasta va fi una din schimbările și prefacerile fundamentale ce va fi adus marele război mondial. Creștinismul era în germen înainte și în timpul sguduirilor războinice și sociale cu care s'a sfârșit republica romană, însă el nu putea reuși de cât în cadrul imperiului. Tot astfel ideile socialiste și sindicaliste, răsărite înainte de război, nu vor da roade de cât după război, ajutate și fecundate de consecințele războiului.

Și la noi transformarea vieții sociale și economice se va face de sigur, și ea se va face și fără concursul partidului liberal. N'o vom face noi, se vor găsi alții s'o facă. Dar atunci partidul liberal sau nu va avea rațiune de a fi, sau va avea o rațiune de a fi foarte redusă; aceea a unui partid conservator. El nu va putea fi în viitor ceea ce a fost în timpul ultimilor 50—60 ani. Și cu toate acestea, partidul liberal, care a adus principiul exproprierii forțate a marilor proprietăți rurale, ar fi indicat să ia asupra-și sau să dirijeze aceste schimbări economice inevitabile, și să aibă el acest mare rol ce se deschide în perspectiva viitorului apropiat.

Trebue să ne dăm seama că pretențiile muncitorilor sunt în mare parte juste. Lupta lor în contra capitalului este în multe privințe legitimă.

Regimul capitalist, cu proprietatea individuală și cu concurența liberă, n'au fost și n'au dat ceea ce promiteau în teoria liberalismului clasic. Ceea ce, pentru mulți economiști, justifică regimul capitalist și concurența liberă, era că capitalistul și interesul personal intensifică producția și determină progresul tehnic al mijloacelor de producție. Inițiativa, direcția, competența capitalistului care conduce întreprinderea în folosul său, sunt adevăratul motor al producției și al progresului tehnic, tot așa precum concurența liberă forțează pe patroni să scoboare prețul mărfurilor la nivelul mijloacelor celor săraci. Inșă tot așa cum concurența a dat loc fraudei sau coborării calității mărfurilor, capitalul s'a substras de la datoria sa de a fi în același timp o inițiativă și un agent de progres și de conducere efectivă a uzinei sau fabricii. Capitalul patron și inițiativă s'a pus în societăți anohime, absolut străine de inițiativa și de dirijarea întreprinderii. Inițiativa, conducerea și competența au trecut

din rândul capitaliștilor în acela al salariaților. Capitalul altă dată activ, întreprinzător, a devenit pur și simplu un parazit, precum altă dată nobilimea franceză, care purtase expedițiunile cruciade și se distinsese în diferitele războaie ale Franței, — ceea ce-i adusese multe și felurite privilegii — degenerase cu vremea, devenind o simplă decorațiune parazitată a curții regale. Precum nobilimea franceză n'a întârziat a pierde privilegiile sale, după ce pierduse rolul său istoric, este drept ca capitalul, devenit societate anonimă, să piardă avantajile ce nu le merită de cât sub forma sa de patron, de inițiativă și de șef al uzinei. De altfel întreprinderile cu capital anonim, cari pot deveni ceva analog cu latifundiile rurale, și în care capitalul parazită manifestă apucături de cămătar, căci tinde la beneficii cât mai mari, nu pot să nu fie supuse expropriării și interdicții, precum sunt astăzi supuse marilor proprietăți rurale și camăta.

Bine înțeles, nu este vorba de societățile anonime, ale căror acțiuni sunt risipite în mâinile cât mai multor acționari, cari pot fi lucrători ori mici burghezi. Acestea merită toată sollicitudinea și încurajarea, menirea lor fiind a democratiza și generaliza capitalul și proprietatea. Când însă este vorba de societăți anonime în care acționarii acaparatori posedă majoritatea de acțiuni, și devin astfel latifundiarilor industriali, atunci, da, capitalistul anonim, care azi, ca și latifundiarul de ieri, consumă venitul său pe Coasta de Azur, fără să poarte nici, cel mai mic interes direct procesului producției, nu merită nici o menajare, n'are nici un merit, și trebuie expropriat în folosul muncitorilor asociați.

Aceasta, cu atât mai mult cu cât lucrătorii la rândul lor, organizându-se, nu mai sunt o masă amorfă și inconștientă, ci un factor decisiv și din ce în ce mai luminat

în procesul producției. S'a întâmplat chiar că lucrătorii au devenit cu atât mai conștienți, mai organizați și mai capabili, cu cât capitalul, dezertând de la datorie, devenea anonim și parazitar. În aceste condiții, nici o forță socială nu va mai putea opri în loc procesul transformării producției capitaliste cu salariați. Regimul producției salariale ca regim dominat este deci în mod definitiv condamnat.

Nu vriom să zicem prin aceasta cu socialiștii că capitalul trebuie imediat desființat și că munca salariată trebuie să înceteze îndată pe toată linia. Lucrul acesta este tot așa de puțin posibil ca, de pildă, cum este sistemul caloriferului să excludă sistemul sobei, după cum telegrafia fără fir nu va înlocui telegraful obicinuit. Rolul capitalului va continua, însă redus, nu va mai fi dominat și se va putea păstra în anume întreprinderi și împrejurări. În locul salariului va apare asociația liberă sau cooperăția, cari vor deveni, de azi înainte, regimul dominat și cari vor relua, spre a le duce mai departe, procesul producției și progresul tehnic de acolo de unde l'a lăsat în stagnație regimul salariatului.

Bine înțeles, sistemul asociației libere, ca regim dominant, va coexista alături cu regimul capitalist redus, precum regimul capitalist a coexistat cu iobăgia, sau neciobăgia, care dăinuia, precum magistral a arătat o. Gherea, cu munca agricolă în dijmă, sau la tarla și cu regimul robiei, însă foarte mult atenuate, al domesticității moderne.

Pentru toate aceste considerațiuni, partidul liberal nu poate cădea în exclusivismul socialiștilor sau al liberalismului clasic, adoptând un anume regim de producție și excluzând pe cele lalte. Și aci el trebuie să fie eclectic. Admițând că cel mai potrivit regim pentru pro-

Procesul producției de mâine este munca asociată, și pe care el îl va impune de câte ori celelalte sisteme sunt imposibile sau improprii, nu va exclude nici capitalismul pentru întreprinderile cari se pot satisface cu acest regim, precum nu va interzice, în agricultură, nici munca la tarla sau cultura în dijmă, pe care capitalismul el însăși a tolerat-o, deși era vestigiul unui regim economic perimat.

Ne având astfel nici o fobie și nici o intoleranță, esențial pentru noi este a face analiza factorilor principali, cari întregesc procesul producției, a desprinde lămurit rolul fiecărui factor, spre a da fiecăruia răsplata și consacrarea juridică pe care o merită.

Propriu zis, factorii esențiali ai producției sunt: munca (direcție, execuție competență), capitalul (materie primă instrumente inițiativă) societate, și se pot rezuma la :

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Muncă	{	Direcție Competența + Capital inițiativă + Societate Execuție
-------	---	---

Intru cât capitalul propriu zis tinde a deveni tot mai mult parazitar și anonim, s'ar putea înlocui cu noțiunea de credit, creditul având a procura fără dobândă întreprinderilor materia primă și instrumentele, mașinile. Statul ar procura acest credit având și el ca resurse exproprierea, confiscarea și moștenirile colaterale.

Aceștia fiind factorii esențiali ai producției, regimul producției se va putea stabili, cu ușurință, după cazuri, după natura întreprinderilor, după importanța fiecăruia din acești factori în fiecare întreprindere.

III. Regimul Producției prin Asociație Liberă sau coperție

In programul existent al partidului liberal, s'a adoptat deja principiul asociației la câștig, iar regimul cointere-

sării, preconizat de d-l V. Brătianu, este deja intrat în uz. Lărgirea și simpla dezvoltare logică a acestor principii ar putea îngădui și ar procura cadrul regimului de producțiune în viitor. Într'adevăr, salariatul, dovedit astăzi ineficace și devenit în general un obstacol la producțiune, tocmai în momentul în care se simte mai mare trebuință a intensificării producțiunii, trebuie să cedeze locul unui regim nou, potrivit stagiului evoluției economice și dezvoltării capacității și spiritului de organizare a muncitorilor.

Este destul, deci, a da principiilor deja adoptate al participării la beneficiu și al cointeresării toată extensiunea și dezvoltarea ce comportă, pentru ca partidul liberal să prepare transformarea fundamentală a procesului de producțiune reclamată de necesitățile vremurilor noi. Actul acesta ar fi unul din cele mai glorioase ale partidului, căci ar fi un adevărat fenomen epocal la activul său. În același timp, partidul liberal, prin această simplă reformă ar ridica socialiștilor aproape toată rațiunea lor valabilă de a fi și i-ar împiedeca de a mai fi o primejdie și pentru partid și pentru neam.

Dacă se dă asociației la câștig și regimului cointeresării lărgirea necesară în sensul ca lucrătorii să fie asociați și la administrația gospodăriei fabricii — în măsura în care aceasta nu întrece capacitatea și priceperea lor — și dacă se admite chiar amestecul lor în conducerea tehnică a fabricii sau uzine, prin delegarea aceloră dintre ei cari au pregătire în această privință ; dacă însă se face un pas și mai departe și se asimilează — fără a le confunda — munca de direcție și de competență tehnică ca munca simplă — lucru deja realizat în principiu în sistemul societăților anonime unde direcția și competența sunt și ele salariate — ; și dacă în fine parti-

ciparea la beneficii a muncii de ambele grade se fixează în așa fel ca partea principală a beneficiului să revie muncii, iar capitalului o parte din ce în ce mai mică — ci nu invers — adică așa cum o merită prin caracterul ce singur și-a dat de anonim și parazită, vom avea prin aceste simple și ușoare modificări, regimul adecuat, acela al asociațiilor profesionale libere care va domina și caracteriza procesul de producțiune reclamat de vremurile noi.

Repetăm că acest regim nou nu va exclude întreprinderile capitaliste, cari vor avea loc, precum avem să vedem îndată, ori de câte ori împrejurările sau natura întreprinderilor o va permite sau o vor cere.

Vom avea, deci, pe viitor mai multe sisteme de producțiune după diferitele categorii de întreprinderi. Aceste categorii, caracterizate prin rolul și importanța mai mare sau mai mică a unuia sau altuia din factorii esențiali ai producțiunii, ar putea fi în linii generale cam acestea :

1. Întreprinderile mai ales cele noi și acelea cari cer inițiativă și comportă risc.

2. Cele care au ca obiect un articol principal al vieții, în care interesul societății este deja vădit și sensibil și al cărui mod de producțiune, fiind destul de avansat, este staționar și nu comportă riscuri ci beneficii crescânde.

3. Cele cari nu au un caracter destul de pronunțat de monopol și în care interesul societății preponderează.

4. Cele cari constitue un monopol propriu zis.

În cea dintâi categorie de întreprinderi, spre pildă articole de lux (artă, modă, industriile noi) regimul capitalist este singur potrivit ; aci, capitalul ar avea rolul pe care l'a avut în epoca sa eroică : inițiativa, conducerea, riscul. Aci, asociația muncitorilor la câștig nu poate fi admisă pentru simplul motiv că ar putea fi pierderi, și

câștigul ar fi aproape în întregime meritul capitalistului întreprinzător, iar dacă este un câștigat prea important, pe acela îl va atenua impozitul progresiv în folosul societății.

II. La întreprinderile cari au ca obiect articolele de primă necesitate (ștofe, pânză, încălțăminte, hrană, zahăr, unelte de muncă, etc.,) al căror mod de producțiune este destul de dezvoltat, ne-comportând nici un risc ci câștiguri uneori foarte importante, și cari, prin natura lor, fac ca interesul societății să fie foarte sensibil atins, — la aceste întreprinderi, cel mai potrivit regim de producțiune ar fi acel al asociații complexe, în care ar intra capitalul — inițiativa munca de ambele grade (tehnică și de execuție) Statul sau comuna, adică regimul cointeresării, în acest sens că câștigurile se vor împarte în mod echitabil între capital, după serviciile ce el aduce, și între munca asociată (sindicate) de ambele grade ; iar când beneficiile întrec anume limite raționale, plusul va trece societății, comunii sau Statului ; cooperative cointeresate cu statul sau comuna.

III. In întreprinderile de categoria a treia și a patra: mijloace de transport, iluminat, mine, petrol toate sursele naturale de energie și producțiile monopolizate deja, capitalul este înlocuit cu Statul și exploatarea se va face în folosul muncii și al Statului. Impărțirea beneficiului între munca de ambele grade asociată și Stat va da acestei producțiuni impulsul pe care este departe de a-l avea azi cu regimul salariatului, pentru că acest sistem incitează inițiativa și energia precum și îndemnul la muncă al lucrătorilor, găsindu-și fiecare o largă recompensă.

Se înțelege că în întreprinderile de categoria a doua, rolul capitalului va putea fi redus și cu timpul eliminat ; inițiativa ce el comportă trecând la munca de direcțiune

și de competență, organizată în sindicat, și partea lui de beneficiu trebuind să fie trecută Statului, care va procura sindicatului lucrătorilor fondul obținut prin exproprierea sau prin confiscarea mai întâi a moștenirilor pe linia colaterale, și mai apoi exproprierea și reducerea moștenirilor directe.

Intreprinderile societăților anonime pe acțiuni pot fi obligate să-și constituie fonduri de amortizare, cu care, în anumite intervale de timp, să amortizeze capitalul, și în urmă să fie predate lucrătorilor organizați.

Forma asociației muncii simple sau cointeresate cu statul va avea toată elasticitatea necesară, variind între cooperatie și sindicat. Inșă, pentru coordonarea procesului general al producției, cooperativele și sindicatele trebuiesc organizate pe federații județene și provinciale într'o confederație generală.

Dacă partidul liberal vroește să joace în viitorul neamului un rol demn de cel jucat în trecut, el trebuie să ia inițiativa acestor transformări, devenite nu numai indispensabile ci urgente. Pentru aceasta, în același timp cu opera de reforme legislative necesare, va trebui să facă un efort și mai mare pentru a răspândi în popor ideia și practica asociației: cooperatie și sindicat, pentru a educe în acest scop masele muncitorești, cari astăzi nu știu ce vor și, sfātuite de suferințele și lipsurile ce îndură, devin fatal prada propagandei socialiste, internaționaliste și comuniste. Dacă li se deschide lor perspectiva îmbunătățirii vieții, pe alte căi mai bune, de libertate și dreptate, de sigur că repede vor întoarce spatele internaționalismului și robiei comuniste, care le pândește, și vor adopta organizația națională a sindicatelor și cooperativelor confederate.

In chipul acesta s'ar putea conserva rolul elitei so-

cială atât de primejduite de socialismul comunist, și totuși atât de indispensabil progresului omenirii. Locul burgheziei capitaliste, devenită parazită, va fi luat de competința și de elita muncitorimii intelectuale și artistice. S'ar răspunde ast-fel tuturor necesităților și suferințelor, cărora socialiștii vor să aducă soluții și remedii, fără a trece prin experiența socialistă și primejdiile ei.

Acest program de reforme economice, care ar putea să intimideze pe unii, nu este de loc nici primejdios, nici injust. Din potrivă, el este just și util și merită să înlăture experiența pur socialistă. În această privință, partidul liberal poate să se încreadă în spiritul marelui realist ce fu Waldeck Rousseau, care numai aventuros nu era, cea ce n'a împiedicat ca legea lui să facă o revoluție pacinică, — și să se inspire de la felul lui de a vedea, pe care cred că-l putem prinde în următoarele două citate, atât de coprinzătoare ale concepțiilor lui :

„Când este vorba să faci o experiență creatoare, o reformă, este destul să cercetezi dacă ea este conformă cu principiile dreptății, și în acest caz, nu trebuie să te temi că ea s'ar putea întoarce în potrivea bunei ordine în societate“. Ca și pe Waldeck Rousseau, pe partidul liberal să nu-l despartă de socialiști nimic altceva de cât ideia că „adevăratul progres pe care-l comportă o societate este nu de a o prăbuși printr'o revoluție, cu riscul de a o reface în loc mai arbitrară, ci făcând-o mai liberă, să dai activității individuale cel mai mare elan“.

IV. Proprietatea Rurală

În ciestiunea agrară, partidul liberal a făcut esenți-

alui și tot cea ce era mai important. Că opera deja realizată este **perfectibilă, nu încapă nici o îndoială**. Că ca lasă loc supra-licitației la care se dedau unele formații politice efemere, o vedem cu ochii, dar aceasta nu prezintă o prea mare gravitate. Esențialul a fost obținerea principiului exproprierii. Odată aceasta câștigat, că s'a expropriat mai puțin, că ar trebui expropriat mai mult, devine o chestiune secundară. Și este de plâns partidul care își întemeiază existența pe acest lucru secundar de mai mult sau mai puțin, fiindcă acest lucru putându-se ușor soluționa, existența artificială a unui asemenea partid se termină într'o clipă.

Cea ce trebuie să preocupe acum partidul liberal sunt două griji : 1) pământurile împărțite în loturi să asigure efectiv prosperitatea și bunul trai al țăranilor improprietați. 2) Exproprierea și improprietarea să fie făcută în așa condiții și cu precauțiunea ca să nu scadă productivitatea agricolă a țării sub nivelul atins, ci din potrivă să fie intensificată.

De aci, două feluri de consecințe :

1) Prin îmbucătățirea marilor moșii, dacă considerăm pierderea avantajilor legate de exploatarea mari, este probabil — lucrul a fost chiar constatat — că producțiunea să sufere o micșorare. Sătenii înclină firesc să cultive în mod inferior și mai puțin, cu tendința vădită de a satisface aproape numai trebuințele lor. Această tendință a lor va face să scadă atât de simțitor producția, că exportul cerealelor ar deveni foarte redus dacă nu chiar nul. Scăzând exportul, va scade fatal și importul, sau, cea ce revine tot acolo, s'ar plăti mărfurile în străinătate cu o valută de dezastru. Consecința ar fi că mărfurile, fie c'ar fi insuficient importate, fie c'ar fi plătite prea scump în străinătate, ar

costa pe piața noastră, ca și acum, atât de scump în cât ele ar deveni aproape inaccesibile sătenilor. Rezultatul ar fi atunci că țăraniii improprinetăriți ar duce mai mult lipsuri acum, de cât pe vremea marii proprietăți. Acest rezultat lamentabil, adăugat la consecințele generale ce ar avea pentru stat micșorarea producțiunii și a exportului, ar deveni o primejdie foarte serioasă pentru țară.

În această vedere, se impune a se lua riguroase și complete măsuri.

a) Pe lângă altele, ar fi și aceasta din cele mai indicate : să se impună proprietarilor loturilor : întinderea de cultivat în fiecare an cu cereale, alesul seminții, sulfatarea și plivirea ; în regiunile proprii, cultivarea obligatorie a pomilor fructiferi, a zarzavaturilor, etc.

b) Pentru a nu perde avantajele cultivei mari, trebuie să se răspândească cultivat și impus spiritul de asociație : cooperative și syndicate pentru cultura și desfășurarea produselor în comun. Cooperativele sau syndicatele agricole vor îngădui proprietarilor de loturi mici să întrebuințeze mașinile de care se foloseau marii proprietari, și lucrările de artă sau de îmbunătățire ale culturii, să industrializeze produsele prime ale culturilor în măsură în care le este posibil ; iar pentru a evita specula, care-i pândeste ca și în trecut, syndicatele vor îngădui vânzarea în mare și cu preț mai bun a produselor lor precum și cumpărarea mai efină a materiilor indispensabile culturilor precum : piatră vânăță, pucioasă, îngrășăminte, unelte de muncă, vite de rasă, etc. Syndicatul sau cooperativa să fie făcute obligatorii prin legi ca și regulile și normele de cultură, și un control sever și riguros să fie exercitat asupra culturii loturilor cel puțin câți va zeci de ani pe viitor.

Cum opera aceasta legislativă este partea cea mai ușoară a chestiunii și nu este suficientă, partidul liberal, continuând opera începută cu Băncile populare și cu obștiile, va trebui să înființeze, prin stăruința organizațiilor sale din sate, în fie-care sat, o cooperativă de producție și un sindicat de vânzare și cumpărare în comun, în care să se coprindă toți locuitorii satului.

2. La expropriere, trebuie neapărat menajată o proprietate mare, moderată, între 200 — 300 hectare cultivabile. Trebuie și aci evitată uniformitatea și sistemul unui singur tip de proprietate.

Însă, ca și proprietăților mici, trebuie impuse acesteia unele reguli și obligații tot atât de riguroase. Dacă se mai admite o proprietate mare, în aceste proporții moderate, aceasta să aibă obligația să serve de fermă model și pepiniere pentru îmbunătățirea și progresul culturii. Astfel fie-care proprietate de acest soi să fie un fel de laboratoriu agricol și focar de progres, să distribue, cu plată, vecinilor ei, împrumutându-le pe partea ei expropriată, semințe selecționate de tot felul, vite de rasă, pomi, etc.

3. **Munca agricolă.** Întru cât se va menține încă o proprietate mare, moderată, legea trebuie să reglementeze raporturile într muncitorii agricoli și propriitari. Numărul și distribuirea orelor de muncă trebuie reglementate după sezon, regiune, vârste și sex. Toate măsurile necesare pentru protecțiunea muncii și îmbunătățirea condițiilor de trai ale muncitorilor agricoli trebuie impuse imperios și sever proprietarilor.

V. Proprietatea Urbană

Asupra proprietății urbane, partidul liberal trebuie să aducă un impozit de ordin special, mai ales acum și cu

deosebire în orașele unde criza de locuințe a făcut să se urce prețul imobilelor și al chiriilor în mod fantastic. Acest impozit trebuie fixat în așa condiții în cât să recupereze cel puțin jumătate din creșterea venitului, de la război încoace, peste venitul dinainte de război.

Jumătaate din produsul acestui impozit va constitui un fond pentru construire de clădiri eftine, concedat la societăți instituite ad-hoc de specialiști, care clădiri să se facă pe terenurile libere pe care, într'un interval a-nume de timp, proprietarii, puși în întârziere, nu vor fi construit încă.

Aceste locuințe vor fi închiriate muncitorilor și slujbașilor Statului. Cu aceasta s'ar rezolva criza de locuințe care bântue astăzi orașele și mai ales Capitala, și cre nu se poate rezolva altfel.

VI. Creditul și Comerțul

Băncii Naționale, socotită ca o întreprindere cu caracter de monopol, i se va da o constituție în conformitate cu noul regim al producțiunii și va avea misiune să înlesnească prefacerea economică a țării. Toate instituțiile de credit vor fi organizate în așa fel ca personalul de conducere și cel subaltern să fie asociați la administrarea lor și la împărțirea beneficiilor, care nu trebuie să mai între în mâinile numai a câtor va magnați ai finanții. Rolul lor va fi să procure credit comerțului mare și mic, organizat în cooperative, agriculturii, cooperativelor și sindicatelor de producție și acelor industrii, care, prin natura întreprinderilor lor, vor păstra forma capitalistă.

În acest scop însă trebuie schimbată radical tendința dominantă, aproape exclusivă, a organizației noastre bancare. Azi, băncile nu acordă credit de cât celor ce aduc garanții de avere întreită și inzecită. Ele nu dau

de cât celor ce au deja mult, pentru ca să fie cât mai sigure și să câștige cât mai mult. Cu acest sistem se încurajează și se dezvoltă inegalitățile economice și sociale în loc să se atenueze. Organizația de azi a băncilor este ca o sabie de foc la poarta capitalismului, ea acumulează bogățiile în mâini tot mai puține și împiedică pe lucrători și pe cei săraci să ajungă proprietari.

Partidul liberal va trebui să organizeze creditul așa în cât să înlesnească particularilor, și mai ales particularilor lucrători asociați, cel mai larg credit, în condiții și cu precauțiuni de așa fel în cât creditul fără să devie un mijloc de asistență socială, să ajute la dobândirea proprietății mijloacelor de producție și la prefacerea normală a capitalismului.

Creditul fiind unul din serviciile publice de interes general vădit, P. L. ar trebui să admită ideia naționalizării instituțiilor de credit, adică punerea acelor instituții sub controlul statului și administrarea lor de către delegați competenți ai statului sau ai colectivității.

Evoluția firească ar fi ca Băncile, societăți anonime și instituțiile de credit particulare să fie organizate după modelul Băncii Naționale de astăzi, iar aceasta să fie transformată în Banca de Stat. Privilegiul emiterii biletelor, fiind de ordin regal, este logic ca el să fie exersat exclusiv de stat, care cel mult își poate asocia inițiativa și aportul capitaliștilor competenți.

Regimul bancar trebuie specializat potrivit marilor branșe ale economiei naționale pe principiul participării statului cu capitaliștii și cu personalul, și în legătură strânsă cu Banca de emisiune, operațiunile bancare speciale fiind coordonate cu ale acestuia. Am avea atunci :

1. Creditul industrial, 2. creditul agricol și 3. creditul co-

mercial. Acesta din urmă ar avea ca misiune să organizeze comerțul în cooperative de desfacere, precum creditul agricol ar organiza și finanța cooperativelor de producție și creditul industrial ar încuraja și financia sindicatele de producție și de exploatare precum și întreprinderile capitaliste particulare.

VII. Salariații Statului

Prefacerea regimului producției nu poate să nu aibă repercursiuni și asupra salariaților oficiali și să nu altereze caracterul lor actual.

Modificarea esențială a caracterului funcționarilor va privi mai mult natura raporturilor dintre treptele lor hierarhice, și cere o modificare a concepției autorității. Concepția regaliană a statului, așa cum este astăzi, trebuie să lase loc unei concepții democratice, care să se traducă, în statutul funcționarului, prin aceea că autoritatea, concepția autoritară de astăzi, să facă loc competenței, încât numai competența să aibă autoritatea și subordonarea să lase loc cooperării și coordonării libere consimțite.

Cel mai larg drept de asociație trebuie recunoscut slujbașilor statului, pentru a și apăra drepturile lor, spre a și îmbunătăți condițiile de viață și pentru a putea lupta împotriva abuzurilor de sus și influențelor politice arbitrare. Singur dreptul de grevă rămâne de discutat până în ce măsură trebuie să li se acorde, fără ca să paralizeze mersul regulat al vieții de stat. Un statut pe baze foarte democratice ar putea singur să facă inutil dreptul de grevă.

Există deja o mișcare foarte importantă printre funcționarii statului pentru a se organiza. Partidul li-

beral nu poate, nu trebuie să se dezintereseze de revendicări ale funcționarilor statului.

Acestea sunt, expuse succint, consecințele practice sau sugestiunile logice ale idealului de libertate, corijat și garantat de idealul de dreptate, dacă ne coborâm la aplicările lui în problemele cele mai importante ale economiei noastre naționale.

Pe acest teren, partidul liberal nu se va diferenția de socialiști de cât prin acea — și această este esențial — că în opera sa de dreptate socială, nu va încălca și nici neglija idea de libertate — libertatea și spontaneitatea persoanelor — ci va face din ea criteriul suprem a tuturor reformelor sale inspirate de simțul dreptății și al solidarității. Cu alte cuvinte, pentru noi, dreptatea și solidaritatea nu vor fi decât un mijloc de a restabili libertățile alterate sau paralizate de inegalitățile economice și sociale, adică mijlocul cel mai sigur de a garanta libertățile : libertatea tuturor.

Pentru noi, cel dintâi bun al vieții omului este libertatea și al doilea, după el, este dreptatea, adică mijlocul de a garanta pe cel dintâi. În fapt, libertatea este legea cea mai fundamentală a naturii omenești conștiente, de acea liberalismul este tendința fundamentală a omenirii civilizate, și care tinde la progres și prin urmare, partidul liberal, politica liberală va triumfa tot-d'auna, cât va trăi omenirea civilizată. Atât progres va fi câtă libertate. N'avem dar să ne temem că partidul liberal ar putea pierde rațiunea sa politică de a fi.

Socialiștii ei însăși sunt liberali, întru cât, prin opera de dreptate, care îi însuflețește exclusiv, ei tind inconștient către realizarea libertății. Însă ei, punând toată

greutatea sfortărei lor numai pe idealul de dreptate, care nu e decât mijlocul necesar al garantării libertății, ei perd din vedere idealul de libertate și în opera lor ajung să'l tăgăduiască. Idealul liberal este a trăi liber și bine, cel socialist este a trăi bine, chiar cu prețul libertății.

Socialismul marxist, comunismul și bolșevismul sunt formele exagerate ale socialismului care neagă și distrug libertatea. Comuniștii iau mijlocul drept scop și pierd din vedere scopul ca acei avari vițioși cari prețuiesc a-veea în ea însăși nu în funcțiunea ei firească de a desvolta libertatea.

De aci superioritatea politicei liberale, care trebuie să fie în acelaș timp socialistă, sau a socialismului liber al asupra socialismului comunist autoritar, despotice, superioritate care se va menține tot-d'auna.

Prin urmare, pe terenul economic, opera partidului liberal va fi să prezideze și să dirijeze transformările care au devenit azi indispensabile și urgente, adică schimbarea regimului salariat în așa fel ca ea să nu se facă cu sacrificiul libertății individuale, printr'o intervenție bruscă, autoritară, pripită, adică prin concursul statului, care poate oprima libertățile, ci cu salvardarea libertății, în mod natural, prin dezvoltarea spontană progresivă a asociațiilor colective care se nasc și cari trebuie ajutate, încurajate, de partidul liberal.

Noi vom lupta deci contra acelor ce voesc o socializare forțată a averilor, pentru desființarea regimului cu salariați, prin intervenția și autoritatea statului, prin dictatura salariatului, căci aceasta ar duce la absurditatea că statul, devenind proprietarul universal al averilor, regimul salariatului va fi nu desființat ci generalizat.

Pentru noi această transformare trebuie să se facă în modul următor : Lucrătorii să devie proprietarii mij-

loacelor de muncă ; (adică atelierul, fabrica, uzina, mașinele agricole să fie în mâna celor ce le întrebunțează) ; și lucrătorii asociați în sindicate și cooperative, pentru că asociația lor este cerută de necesitatea exploatării mari, a progresului producțiunii. Acțiunea de prefacere nu trebuie, deci, să plece de la stat, ci de la lucrători, și ei trebuie să înceapă prin a se asocia și a și disciplina activitatea în asociații. Opera liberală va fi să ajute pe lucrători să se asocieze, să desvolte, să cultive printre ei ideia și practica asociației, și să ajute pe lucrătorii asociați să cucerească ei însăși prin munca și economia lor, proprietatea mijloacelor de producțiune ce le sunt necesare.

Această operă, partidul liberal a început a o face de acum 20 de ani. Ce sunt băncile populare, cooperativele de desfacere, obștiile ? N'avem deci de cât să perseverăm pe această cale, să generalizăm acitivitatea aceasta în toate ramurile, și mai ales în industrie, și vom fi înfăptuit noi prefacerea economică ce se impune, și cu aceasta vom face imposibil la noi socialismul autoritar sau bolcevismul.

În fond, partidul liberal are o afinitate reală cu acțiunea sindicalistă așa cum o concep francezii. Sindicalistii și ei sunt anti socialiști, și au ca scop apărarea păstrarea și dezvoltarea libertății în potriva regimului autoritar socialist, deși scopul lor ultim este identic cu al socialiștilor : desființarea salariatului.

În sfârșit, pentru a ne rezuma : Atât la sate cât și la orașe, în comerț ca și în industrie și în agricultură, opera partidului liberal trebuie să fie în esența ei de a cultiva, a dezvolta și ajuta asociațiunile libere ; cooperative și sindicate. Când va fi în opoziție, partidul liberal, prin organizațiunile sale din sate și orașe, va con-

tribui să organizeze populația rurală și pe cea orășenească în cooperative și sindicate libere, și va face educația populației în acest sens. Când va avea guvernul, partidul liberal va căuta să organizeze aceste asociații într'un tot organic și armonios, regulând prin legi raporturile dintre ele, încurajându-le și ajutându-le cu toate mijloacele ce puterea statului i le pune la dispoziție. Partidul nostru va putea atunci să provoace formarea asociațiilor și prin organe libere de coordonare, pe care le va crea, să le supravegheze și să le controleze. În lupta lor contra regimului inegalităților capitaliste, partidul liberal le va ajuta să triumfe atunci când ele ar fi prea slabe pentru ca să reziste și să se impue.

Precum se zicea altă dată în Germania că viitorul Germaniei este pe mare, putem zice că viitorul partidului liberal și al neamului românesc este în cooperative și sindicate. Trebuie lucrat la dezvoltarea asociațiilor libere muncitorești, dacă vrem să perseverăm în idealul nostru de libertate și să'l garantăm, prin solidaritate și dreptate, pentru a scăpa țara de tirania socialistă și bolșevistă.

II.

Problema Politică

Organizarea Votului Universal

În toate statele occidentale, votul universal, în aplicarea lui pur și simplu, este aspru și viu criticat. În general, așa cum se aplică azi, el se prezintă inorganic, amorf și chaotic. Reprezentarea proporțională a minorităților, când nu este chiar o slăbiciune a sistemului nu este de cât un prea slab paliativ. Toate mo-

dificările propuse până azi ca : scrutin de listă, vot plural, etc., nu fac de cât să caute un fel de **quadra-tură a cercului**, de oare-ce, cea ce vițiază astăzi aplica-carea votului universal nu este un vițiu de formă, ci un vițiu de concepție.

În apus, defectele votului universal au mers mai de-parte. În Franța, de pildă, ele au atins regimul parla-mentar care este aproape compromis.

La noi, judecând rezultatele primelor două alegeri cu votul universal, funcționarea acestui sistem, cu toa-tă reprezentarea proporțională a minorităților, sau poate chiar din cauza ei, a dat rezultate dezastruoase. Au fost lăsați de o parte mai toți oamenii politici ca-pabili și cu experiență. Ambele parlamente date de votul universal s'au dovedit incapabile de a legifera și au dat guverne cari au fost și sunt incapabile de a governa. Chiar dacă guvernele ar fi fost compuse din oameni eminenti, compoziția parlamentului, fiind lip-sită de mai toți oamenii politici de valoare, era de un nivel așa de scăzut, și din elemente atât de inculte și nepreparate, că făceau și fac imposibilă o legiuire se-rioasă și ori-ce guvernare trainică și luminată.

Deci, așa cum este el, astăzi, realizat, la noi, este o primejdie, și încă una din cele mai grave, ce amenință viața statului, și care trebuie cât mai curând înlătu-rată.

Dacă modul în care este el astăzi realizat este o pri-mejdie, chipul în care este conceput, azi, este fără îndoială un paradox.

În esența lui, votul universal face presupunerea, gratuită și oarbă, că toți membrii unei națiuni sunt egali între ei și de o potrivă de pregătiți să decidă des-pre interesele statului, începând de la cele mai simple

și până la cele mai complexe și vitale. Intr'un cuvânt, toți oameni, după această concepție, sunt personalități formate, desăvârșite, conștiincioase și de o potrivă de conștiințe de toate interesele statului.

O concepție de un simplism aritmetic domină deci ideea votului universal. Alegătorii nu sunt personalități diferite și inegale, ci unități egale între ele. După aritmetică, geometria vine la rând. Ea împarte teritoriul țării în compartimente spațiale, și, în fie-care compartiment, îndeasă, la întâmplare, un număr mijlociu de unități abstracte și egale. Fiind egale, ele votează mașinal pe cine le scoate hazardul în drum. Anonimi sunt și alegătorii și alesul; nouă sute la mie habar n'au cine este unitatea pentru care ei au votat. Să vrea s'o cunoască, și n'ar putea, nici înainte nici după vot.

Care sunt consecințele? Se încredințează soarta țării unei mase de votanți, care, în imensa ei majoritate, 90%, este incultă și inconștientă. Se egalează omul cel mai preparat, cel mai cult și mai conștiincios, cu cel din urmă sătean, care n'a părăsit niciodată satul lui. Cu aceasta, se înecă micul număr de persoane de elită, cari au experiență, conștiință și cultură necesară înțelegerii marilor probleme, se înecă în masa cea mare a analfabeților. Imensa majoritate a alegătorilor, fiind inconștienți, devine o clientelă admirabil de docilă pentru aventurieri și demagogi. Este destul ca chiar omul cel mai pătat sau mai ignorant să strige mai tare, să vorbească mai frumos și să promită lucrurile cele mai imposibile, pentru că să determine, în preajma alegerilor, un puternic curent în favoarea lui și să fie ales.

Un parlament compus, în parte sau în majoritate,

din ast-fel de elemente, nu va străluci nici prin moralitatea și cinstea sa, nici prin competență. Nivelul moral al dezbaterilor și al legiferării — și mai ales al administrației pe care el o controlează — va fi la înălțimea moralității deputaților ast-fel aleși. Cât despre competența cu care se va discuta și legifera, lipsa ei a fost ades pusă în evidență și s'a zis cu drept cuvânt că cea ce caracterizează parlamentele votului universal este cultul incompetenței. Or, dacă aceasta va fi fost și este aiurea, la noi cultul incompetenței a fost singura trăsătură a ultimelor două parlamente, alese cu votul universal. Nivelul discuțiilor și sterilitatea dezbaterilor au fost și sunt la noi cel mai desăvârșit testimoniu de cultură a incompetenței.

Ultimele alegeri au fost foarte edificatoare în acest sens. În prima alegere din 1919, au reușit un însemnat număr de demagogi țărăniști. În cea din 1920, prestigiul militar și aventuros al generalului Averescu a făcut o așa de puternică atmosferă pentru dânsul, în cât toți naufragiații, adunați în jurul său, din toate partidele, au reușit în alegeri și sunt deputați și senatori, cu excluderea celor mai mulți din fiii luminați și capabili ai țării. S'ar fi putut încerca o experiență în felul următor — și care ar fi reușit — pentru a sublinia și mai bine primejdia ce prezintă votul universal așa cum este azi : dacă, în locul candidaților săi aleși, generalul ar fi pus candidați pe pensionarii de la Doftana, toți, fără excepție, ar fi fost aleși, în locul actualilor deputați și senatori averescani. Din fericire, curentul averescan s'a făcut în jurul unui om care, dacă nu va face fericirea țării, nu va primejdui existența statului nostru. Să presupunem că mâine, la alte alegeri, curentul se va face în jurul altui nume, x sau mai rău,

un y, sau infine un alt individ tot atât de cinic, lipsit de suflet și fără scrupule, gata să-și vândă țara bolșevicilor sau cui o da mai mult. Lucrul nu este esclus. X s'a ales în trei județe, Y este în Cameră. Care mai este atunci, pentru această țară, garanția existenței sale pentru ziua de mâine ?

Intr'adevăr, pentru a garanta interesele cele mari ale țării, nu este de cât un remediu, un singur corectiv, la votul universal de azi : Ingerința guvernamentală, intervenția administrativă, care să aresteze pe aventurierii periculoși și să împiedice pe demagogii de a-și exercita periculoasa meserie. Dar atunci, care este folosul votului universal ? In ce constă progresul său față de sistemul censitar ? In condițiile de azi, votul universal este, fără îndoială, mai rău de cât colegiile. Toți oamenii cu experiență și judecată se pronunță, azi, în potriva votului universal, chiar când n'au curajul a o spune în public. Mai toți, ei critică partidul liberal de a fi făcut această „greșeală“. Și dacă, în ambele alegeri trecute, voturile pentru candidații liberali au fost mai puține de cât trebuia, a fost pentru că mulți din cei cari votau în colegiul I au votat acum contra liberalilor pentru a se răzbuna de rușinea ce li se face fiind puși să voteze egal și alături de slugile lor.

Cert este că experiența a dovedit că cu votul universal de azi nu se poate governa. De aci nu sunt de cât două eșiri : sau alegeri ne-libere, sau modificarea sistemului lui actual. De revenirea îndărăt la sistemul colgiilor censitare, ori-cât de atenuat sau perfecționat, nu poate fi vorba. Aceasta ar echivala tot cu votul universal domesticit de administrație.

Căci, fără îndoială, partidul liberal nu s'a înșelat adoptând votul univrsal ori-ce ar zice foștii săi partizani din colegiul I. Această reformă este, în esența ei, o admirabilă reformă și realizează un principiu de o equitate superioară și de un interes vital pentru neamul nostru. Forma ce i s'a dat a fost greșită, dar această greșeală, partidul liberal a făcut-o în buna tovarășie a tuturor statelor occidentale.

Cum se aplică forma atât de primejdioasă ce s'a dat votul universal în Franța și care a fost împrumutată de mai toate statele occidentale? Structura societății franceze, așa cum a rezultat ca după marea revoluție, explică singură și în deajuns votul universal în forma în care a fost adoptat în Franța. Intr'adevăr, societatea franceză, amorfă și dezorganizată, cum a lăsat-o revoluția, nu putea adopta altă modalitate a votului universal.

Revoluția, distrugând cu desăvârșire cadrele vechiului regim desființând corporațiile, a egalizat pe toți cetățenii, a interzis prin legi și pedepse severe oric-ce velleități de reorganizare și a decretat că statul francez se compune dintr'o puzderie de indivizi, fără vre-o afinitate sau legătură socială bine definită după profesii, tendințe sau credințe. Libertatea de asociație era interzisă. Până la Waldeck-Rousseau, ori-ce încercare de asociație era pedepsită cu pușcăria. Categoriile de cetățean nu se putea organiza și cristaliza în asociații care să dezvolte solidaritatea lor. Legile, în genere, nu le cunoșteau și le interziceau, cea ce împiedica societatea franceză să se organizeze și populația să se cristalizeze în asociații definitive, după ocupație, profesie sau interese, spre a da națiunii înfățișarea unui tot organic, coerent și armonic. Legea electorală trebuia să se conformeze cu caracterul celorlalte legi și

votul universal nu poate fi de cât inorganic, amorf, negativ, tăgăduind calitățile ce diferențiază pe oameni sau îi apropie între ei după afinități. Acestei împrejurări se datorește și adoptarea unei concepții eronate și superficiale a votului universal, care concepții eronate au agravat defectele mondialității realizate până azi.

Or, instituția votului universal, dacă vrem să-și dea toată măsura binefacerilor ei, nu trebuia considerată în aparența ei superficială, care este și atât de paradoxală, și chiar falsă. Trebuia scoborârt ceva mai adânc sub suprafața lucrărilor și prins sensul ei profund, luat în înțelesul său transcendent : Atunci de sigur i s'ar fi dat și forma și modalitatea necesare, care ar face din ea cea mai puternică pârgie de progres.

Când votul universal postulează egalitatea dintre toți membrii unei societăți, aceasta nu înseamnă paradoxul primejdios că ei sunt, azi, în realitate egali ; ci dorința și năzuința de a face să dispară, cu vremea, unele inegalități dintre ei, și a organiza ast-fel lucrurile ca ei să ajungă mai târziu să fie, dacă nu chiar egali, cel puțin echivalenți. Egalitatea ce presupune votul universal trebuie considerată numai în principiu, și este naiv și primejdios s'o iei ca fiind dată, și să legiferezi pe această bază modalitatea aplicării lui. Egalitatea postulată de votul universal nu este un punct de plecare, ci un punct de ajungere, și pe această bază trebuia făcută reforma. Exercițiul lui trebuia ast-fel combinat ca votul universal să contribuie la atenuarea inegalităților, la formarea unei personalități în fie-care alegător, nu la primejduirea vieții statului.

Aci stă rațiunea profundă, transcendentă, a votului universal. Scopul lui este să facă din fie-care unitate

umană o forță, o personalitate, pentru ca societatea și statul, fiind suma lor, să fie cu atât mai puternice.

Dacă în sânul aceluiași stat, morala și legea au exclus sau au atenuat mult concurența, brutală luptă pe viață și pe moarte, cu eliminarea celui mai slab; în raporturile dintre popoare, această luptă, precum am văzut-o în ultimul război, se dă fără milă și fără cruțare. Statele puternice, în această concurență brutală, sunt singurele care înving și supraviețuiesc. Cele slabe sunt călcate în picioare fără milă. Or, puterea integrală a unui stat nu este de cât suma forței și valorii tuturor membrilor lui. În măsura în care fie-care ins este o forță, o valoare morală și economică, în aceeași măsură, puterea statului respectiv este mai mare. Deci, nu atât numărul unităților sale contează, ci forța și valoarea fie-căruia dintre ele. Un stat nu este puternic când are mulți locuitori, dacă aceștia sunt non-valori în mare parte, ci în măsura în care toți locuitorii, fie care în parte, reprezintă o valoare morală și economică. Poate fi un stat ca Rusia, cu sute de milioane de locuitori, dacă ei sunt incuți, inconștienți, statul rus nu va fi puternic în raport cu numărul total al locuitorilor săi, ci numai în raport cu numărul celor conștienți, cari sunt valori adevărate. Din potrivă Belgia poate avea numai câte-va milioane de locuitori și să fie mai puternică de cât Rusia.

Menirea profundă a votului universal este să ajungă a face din fie-care locuitor al statului o valoare culturală și, de aceea, toate statele, printr'o intuiție admirabilă, au adoptat votul universal, mai ales în timpul războiului și după, cu toată paradoxala lui aparență. Instinctul lor de conservare le spune că numai prin

votul universal și democrație, se vor putea crea, în vederea primejdiilor externe în fie-care alegător, o personalitate, o valoare culturală, și deci o forță, care va conta în lupta pe viață și pe moarte dintre națiuni.

Experiența războiului din urmă a fost în această privință o demonstrație providențială. S'au prăbușit mai repede statele autocratice : Rusia, Austria, Turcia, în care fațada nu corespundea realității. Au triumfat statele democratice, Anglia, Franța, — și dârje și îndelungată a fost rezistența Germaniei — în care fiecare etățean era o valoare culturală și o forță economică. La un număr egal de populație, valoarea celei engleze sau germane este mai mare de cât acelei rușesti. Rusia a fost o amară deziluzie pentru aliați, pentru că ei au calculat pe proporțiile ei aparente, nu pe valorile reale ce se perdeau sub aceste proporții. Cum 90% din populația ei era inconștientă, incultă, Rusia nu putea valora de cât a zecea parte din ceea ce părea. În această privință, trebuie să spunem, cu toată umilinta, că la noi lucrurile nu stau mult mai bine ca în Rusia și aceasta va explica multe din neajunsurile și episoadele războiului nostru.

De altfel, în lupta economică, ce se deschide odată cu încheierea războiului militar, concurența fiind pur economică, pericolile, deși de alt ordin, rămân aceleași. Și în lupta economică dintre state, nu numărul total al locuitorilor contează, ci al acelor dintre ei ari sunt adevărate valori și personalități conștiente.

Iată deci înțelesul adânc al democrației în general și al votului universal și rostul lor: Dacă, prin practica lor, ajutăm ca să se creieze din fiecare alegător o personalitate conștientă, o valoare politică și eco-

nomică, aceasta va crește considerabil forța morală și materială a statului român. De aceea, la noi ca și ori-unde, democrația și votul universal vor triumfa asupra disprețului cu care le întâmpină reacționarii superficiali, cari devin, prin aceasta, răi români și anti-patrioți. Repulsiunea ce simt ei de a vota egal cu „servitorii” este un act parțial de sinucidere. Este poate, ceva mai justificată repulsiunea lor de a vota alături cu ei.

Dacă acesta este înțelesul votului universal, rămâne de văzut care ar fi modalitatea care să-l ajute la atingerea scopului său? Cum se poate ajunge, cu ajutorul votului universal, ca statul român să conteze 18 milioane de valori personale, nu de simple unități, din care cele mai multe ar putea fi non-valori?

Aceasta nu se poate decât dacă, prin votul universal, și cu ocazia lui, se poate face educația civică și politică a alegătorilor, așa încât să triumfe în considerațiile lor, pe viitor, la alegeri, competența, valoarea candidatului, și să aibă ca rezultat final **cultul și triumful competenței**, nu cultul și triumful incompetenței.

S'au propus unele modificări ale votului universal spre a se atenua consecințele lui cele mai primejdioase. Votul plural, al știutorilor de carte, al părinților de familie, ar fi poate un mijloc de a atenua nedreptatea și nconvenientul egalizării omului mai cult și cu experiență cu cel din urmă analfabet sau imbecil. Alții au propus votul unic al știutorilor de carte, scrutin de listă cu reprezentarea minorităților savant combinată. Fără îndoială, că aceste modificări ar atenua, fără să le înlăture, dezavantagiile votului universal; ar micșora ceva din cultul incompetenței și

din triumful demagogiei, dar nu le-ar stârpi. Inșă, cea mai mare obiecție ce se poate face acestor propuneri este că ele nu țin cont de adevăratul înțeles și merit al votului universal. În măsura în care ele s'ar aplica, ar micșora și ar știrbi înțelesul și valoarea acestei instituții. În adevăr, prin aceste modificări, nu s'ar înmulți cu nici una valorile personale, singure care contează; ci s'ar face doar iluzoria operație de a conta o singură valoare cât două, deși ea tot o valoare va rămâne în balanța forțelor totale ale statului.

De aceea, toată greutatea și toată speranța trebuie puse în opera de educație civică și politică a cetățenilor, pe îmbunătățirea condițiilor lor materiale de viață, pe care, mai târziu sau mai curând, le pot obține cu ajutorul votului universal, și care le va da putința să se instruiască și să-și dezvolte personalitatea spre a deveni adevărate valori culturale, pentru ca să poată conta, adăunându-se în balanța forței integrale a națiunii și, în același timp, să nu mai cadă așa ușor pradă demagogilor aventurieri.

Cum va trebui, atunci, organizat votul universal, spre a-și ajunge scopul de educație cetățenească și politică? Iată întrebarea care cere un răspuns imediat.

Din punctul de vedere al educației civice și politice a alegătorilor, votul universal este azi o școală foarte bizară. Ce am zice dacă, în locul școalelor specializate, în care se face azi instrucția și educația tineretului, s'ar deschide un vast local, unde s'ar preda tuturor aceleași cursuri, toate cursurile, și în care, la fiecare moment, ar fi tot alți profesori pentru a-

ceiași elevi și tot alți, elevi pentru aceiași profesori, fără ca să ajungă vre-o-dată ca elevii să cunoască pe profesori și profesorii pe elevi. Toți ar auzi de toate, însă n'ar învăța nimic. Ar fi un chaos și o confuzie, din care nimeni n'ar înțelege nimic. Cu lipsa lui de organizare, cu caracterul lui pur aritmetic și mecanic, acesta e cazul educației civici și politice pe care votul universal de azi le oferă alegătorilor.

De altfel, o simplă analiză a defectelor acestei reforme, așa cum este ea azi dezorganizată, poate sugera care este modul de a o organiza și a o face eficace și educativă.

Astăzi, imensa majoritate a alegătorilor nu cunoaște pe candidații decât din vedere. În Franța, votul pe arondismente atenua foarte mult acest mare neajuns, însă acest mod de vot a avut alte defecte mai dăunătoare, și ultima reformă electorală a înlocuit acest sistem. Mulți nu-i cunosc nici chiar din vedere. Cei mai mulți abia dacă au ocazia să-i vadă la vot sau în campania electorală. Cunoscându-i așa de puțin, ce încredere pot avea alegătorii în cuvântul sau în cuvântările lor? Presupunând chiar că ei le ar spune lucruri adevărate și folositoare, de unde știu alegătorii că sunt adevărate și folositoare? Mai cu seamă că candidații nu vorbesc la fel și se dezminț și se combat unii pe alții. Cum o să aleagă ei ce lucruri sunt adevărate și folositoare? Ei, cel mult, se pot impresiona de modul, de arta, cu care ele sunt spuse, simpatic sau cu talent, ori fără. Necunoscând pe candidați, n'au nici o încredere în cele ce li se spun, și o au cu atât mai puțin cu cât ei între ei se dezminț și se denigrează. Alegătorii de obicei nu sunt sensi-

bili decât la vorbe frumoase și amăgitoare și față de promisiunile care satisfac dorințele lor cele mai exagerate sau măgulesc slăbiciunile lor cele mai pernicioase. În acest caz, opera de educație civică ajunge la rezultate contrarii. Ea pervertește sufletele.

Cu totul altceva ar fi dacă alegătorii ar fi organizați în categorii, după felul lor de a fi și acela al ocupațiilor lor, și candidații lor ar fi și ei specializați după fiecare categorie. În loc ca zece candidați — și fiind zece numai de fiecare listă, ei vor fi 2—300 pe toate listele — foarte diferiți în concepții și mentalitate, să se adreseze la 100.000 de alegători, ar fi mult mai firesc și mai ușor ca fiecare din cei zece sau 300—candidați să se adreseze la câte o categorie de câte 10.000 de alegători, pe care ar avea mai mult timp să-i cunoască și să fie cunoscut de ei, pentru ca, cunoscându-se reciproc, alegătorii să capete încredere în candidați. Acest contact, această apropiere, cunoaștere și încredere reciprocă ar fi înleznite mult și ar fi mult mai intime în cazul când candidatul ar aparține, prin firea lui și mai ales prin natura ocupațiilor lui, categoriei de alegători cărora se adresează.

Voim să spunem prin aceasta că masa electorală a votului universal de azi, amorfă, inorganică, ca o simplă masă de materie omogenă, și care votează în mod mecanic după o întâmplare oarbă, mecanică, nu este de loc susceptibilă de a primi o educație civică cu ocazia alegerilor sau de a funcționa, în așa fel, încât votul ei să fie efectiv și inteligent. Tot așa cum cercetările științifice, pentru a fi fructuoase și eficiente, trebuiesc specializate și limitate într-o anumite categorie de fenomene, votul universal, care este și el echivalent cu o cercetare quasi-științifică—fiind des-

tinat să sintetizeze fidel aspirațiile, trebuințele și credințele alegătorilor, spre a le da expresiune și satisfacție prin legi—trebuie organizat așa încât să se voteze pe categorii limitate de populație mai mult sau mai puțin definite și specializate. Pentru acest scop, este indispensabil ca masa, azi amorfă și inorganică, să fie împărțită cel puțin în câteva largi categorii sau grupuri. Aceste categorii, ele însă-le, nu trebuie să fie arbitrarii, pur aritmetice, ci, pe cât se poate, firești, organice, după felul de inclinare și mai ales după felul indeletnicirilor sau profesiunilor lor. S'ar putea, astfel, subdivide masa electorală dintr'un județ în 4, 5, sau 6 largi categorii de alegători, repartizați în mod foarte larg, după cele 4, 5, sau 6 profesii sau ocupațiuni dominante printre populația aceluia județ. În general, în România, cele mai răspândite indeletniciri sunt: agricultura, comerț, industrie și meserii, profesiile libere, slujbașii și intelectualii. În toate județele, distribuția populației după profesii este cam aceeași,

Intr'un județ ca Vâlcea, spre pildă, populația s'ar putea divide în trei largi categorii, după afinitățile ce leagă între ele diferite sub-categorii și după importanța lor numerică: agricultori; comercianți, industriași, meseriași; intelectuali (slujbași, cariere libere, simplii intelectuali, începând de la cei cu 4 clase secundare). În loc ca toată masa de 40.000 de alegători să voteze pe toți 5 candidații unei liste, sau după mai multe liste, este mult mai ușor ca ea, împărțită în trei mari categorii, să voteze, după categorie, câte unul sau doi din cei 5 candidați. Și cu deosebire, ar fi firesc ca fie-care categorie să voteze pe unul dintre ei, care este mai cunoscut în mijlocul ei, în care are încredere

mai multă și pe care — el trăind mai mult în mijlocul ei — îl poate controla în actele sale politice și îl poate oare-cum constrânge să-și conformeze actele cu programul afișat sau cu promisiunile date. Cunoscându-se mai de aproape candidații cu alegătorii, este imposibil ca ori-ce aventurier sau demagog să capteze încrederea categoriei de alegători sau a marelui ei majorității.

Votându-se pe largi categorii profesionale sau pe grupuri de profesii, care au o mai strânsă afinitate între ele — cum ar fi de pildă comerțul cu meseriile și cu industria, acolo unde nici una din ele nu este destul de numeroasă ca să dea singură un deputat — fie-care categorie va da un număr de deputați în raport cu importanța ei numerică sau cu valoarea ei culturală.

Să luăm, ca exemplu, județul Vâlcea cu cele trei largi categorii. Cum vor vota ele? Câți deputați ar da fie-care, numărul deputaților de Vâlcea fiind cinci.

În Vâlcea, cea mai importantă categorie de locuitori este firește aceea a agricultorilor, și cum în acest județ este o importantă regiune viticolă, agricultorii sunt ori cultivatori de cereale ori viticultori. Spre munte, mai este industria prunelor și creșterea vitelor. La rigoare, categoria agricultorilor, la rândul ei, s'ar putea, deci împărți în două sau chiar trei grupuri: agricultorii propriu zis, cari domină în sudul județului, viticultorii în centru, prunarii și crescătorii de vite în nord. În acest județ, importanța numerică a comercianților, meseriașilor și industriașilor este relativ mică, încât aceste trei feluri de profesii abia ar constitui o categorie electorală. Rămâne categoria intelectualilor în majoritate orășeni (slujbași în genere, cariere libere, etc.) Câți deputați, luându-ne după criteriu anunțat, ar trebui să voteze fiecare din aceste categorii?

Aproximativ, în Vâlcea, agricultorii ar putea da doi, sau trei (unul pentru regiunea viticolă, altul pentru cea agricolă și, în cazul când ar fi trei încă unul în nordul județului) comerțul și industria unul, categoria intelectualilor unul sau doi. Discuția ar fi între agricultori și intelectuali și ea poate fi tranșată după importanța exactă a categoriei intelectualilor din Vâlcea, sau după importanța ce s'ar acorda, în general, categoriei intelectualilor, dintr'un interes mai înalt, în legătură cu cultul competenței.

Ținându-ne numai le exemplul luat în județul Vâlcea, care poate fi considerat ca tipic, acest sistem, care poate nici el nu este idealul, va pare de sigur, ori-și cui, cu desăvârșire superior votului universal de azi, căci înlătură mai toate obiecțiunile și criticile care se aduc, cu drept cuvânt, acestuia din urmă.

Dacă intelectualii din județ votează într'o categorie, de sigur, că, între ei, nu demagogii, nici aventurierii vor reuși, ci firește unii dintre cei mai distinși dintre ei. Comercianții județului, cari se cunosc între ei și fac majoritatea categoriei și cari, mai mult sau mai puțin, cunosc pe meseriași și pe industriași, cu cari au legături, ei, iarăși, nu vor putea să voteze la întâmplare, ci vor prefera pe unul dintre cei mai distinși dintre ei, sau pe altcineva, care iarăși, nu poate fi un farsor sau un saltimbac. Rămâne categoria agricultorilor, care este cea mai numeroasă, cea mai incultă, și care va da 2 sau 3 deputați. Presupunând chiar că aceasta ar cade pradă demagogiei țărăniste sau mai rău, nu mai este primejdie ; massa ei nu mai înceacă grupul oamenilor culti și competenți.

Problema și mecanismul votului universal fiind astfel simplificat, este cert că țărănimea va cade mult mai

greu victima demagogilor și speculanților politici. Sforțările oamenilor și partidelor cu judecată și răspundere se vor concentra asupra ei, și educația ei civică și politică va fi mult mai intensă și mai repede. De regulă, candidații trebuiesc să fie luați din mijlocul ei, și să fie dintre cei mai cu pricepere și mai cu trecere.

De altfel, organizarea populației în cooperații și sindicate profesionale, așa cum o propunem, va simplifica în de ajuns și va ușura buna funcționare a votului universal, organizat ast-fel, după profesioni.

Obiecțiuni de principiu se pot de sigur aduce și votului universal ast-fel organizat. Valoarea acestor obiecțiuni nu se poate constata de cât la punerea sistemului în practică, când atunci este posibil ca aceste obiecțiuni să cadă și să se ivească altele de ordin practic, dovedite numai prin experiența sistemului pus la încercare. Ne vom opri însă un moment la o obiecțiune care se pune serios de la început : acest sistem, neputându-se aplica de cât pe circumscripții electorale mici și pe categorii, nu permite de cât scrutin uninominal și acestea exclude reprezentarea minorităților, posibilă numai cu scrutinul de listă pe circumscripții mari. Ori, reprezentarea minorităților pare un principiu democratic și liberal, căci el înlătură tirania majorităților și lasă loc liberii dezvoltări a tuturor curentelor ce se ivesc în opinia publică.

Aparența așa este și chiar o bună parte din realitate. În fond însă lucrurile stau mai alt-fel.

Mai ales la noi în România Mare, reprezentarea minorităților este aproape o calamitate. Diferențele, deși puțin importante, dintre populația alipită, se adâncesc și se acumulează prin sistemul actual, în loc să se atenueze și să se împuțineze. Nouă ne trebuie azi o puter-

rică tendință de unificare și de asimilare a regiunilor noi, iar sistemul actual o împiedică. Din punct de vedere național, reprezentarea minorităților constituie un pericol.

Dar chiar în sine însăși, principiul reprezentării minorităților poate duce la rezultate contrarii așteptărilor. Acest sistem, în loc să reprezinte pe oameni în ceea ce-i unește, îi reprezintă prin ceea ce-i separă, și nu poate da de cât un parlament anarhic, incapabil să lucreze, perzându-se în discuții sterile și în opoziție de idei și interese fără sfârșit. Acesta este de alt-fel spectacolul dat de cele două parlamente române, alese cu sistemul reprezentării proporționale.

Dacă este adevărat că cu un ast-fel de sistem un partid serios și patriot ca cel liberal poate lupta într'un moment de impopularitate și poate introduce câți-va reprezentanți în parlament, ceea ce n'ar fi putut obține alt-fel, este tot de atât de adevărat ca o alcătuire de farsori și de oameni compromiși, punând listă, prin jocul orb al întâmplării, poate să introducă în parlament oameni necinstiți, suspecti și periculoși.

Acum că votul universal, egal, direct, amorf și incoerent, va fi înlocuit cu votul egal, direct, însă pe categorii de profesii, la noi atât cât și în străinătate, nu mai încapă nici o îndoială. Nu vor trece nici 20 de ani până această reformă va fi adoptată de toate statele. Evoluția economică și democratică a statelor civilizate o indică și o cere cu insistență. Nicăeri nu este poate mai mult vizibilă ca în Franța această evoluție. Aci s'a criticat mai mult ca ori-unde votul universal de azi și s'a propus votul pe profesii. Teoreticianii sindicalismului, cum este și firesc, luptă pentru această din urmă modalitate. Însă ei sunt susținuți de oameni competenți și moderați ca Charles Benoit.

În Franța, ca și în celelalte state civilizate, opera de organizare socială, mai ales de la Waldeck-Rousseau, se urmează foarte intens. Tot coprinsul Franței este, azi, sămănat cu syndicate și cooperative. Toate categoriile de cetățeni se constituiesc în asociații profesionale și de interes. Măine, populația Franței nu va mai fi o puzderie de populație cum a voit-o marea revoluție, ci un tot organic, constituit dint'un puternic mănuchiș de organe profesionale, care vor defini în mod logic raporturile dintre cetățeni. Va fi atunci peste puterile omenești ca să se împiedice evoluția votului universal către o organizare după categorii profesionale, și atunci această reformă va oglindi structura intimă a societății franceze, tot așa de fidel cum votul universal de azi reflectează societatea franceză amorfă, inorganică, așa cum o lăsase marea revoluție.

Cum societatea românească va încerca și încercă deja aceeași evoluție fatală, firească, modalitatea ce propunem pentru organizarea votului universal se va impune imperios de la sine.

Cu votul universal, în acest fel organizat, credem că sistemul unicameral este în principiu îndestulător. În acest caz, Senatul ar trebui exclus.

III

Problema Culturală

În privința instrucțiunii și educațiunii publice, Partidul Național-Liberal, spre a fi de acord cu programul său, adoptat pe celelalte terenuri, trebuie să admită principiile următoare :

1) **Invățământul primar.** — Deși decretat prin lege ca obligatoriu, această obligativitate nu este de cât ilu-

zorie. Pentru majoritatea copiilor de săteni, ea nu se poate aplica, dacă nu din lipsă de localuri ori de învățători — ceea ce însă este foarte des cazul — mai tot-d'auna din lipsa de mijloace a părinților, lipsă de haine, de încălțăminte, cărți, etc. Și dacă în vremi normale aceste lipsuri fac iluzorie obligativitatea învățământului primar, în anii aceștia, lipsa de mijloace este adevărat îngrijitoare și ea face că azi nici 10% din copiii în vârstă de școală nu o frecventează. În acest moment, numărul analfabeților noștri crește în loc să scadă.

Spre a face obligativitatea învățământului primar efectivă și eficace, trebuie:

a) 1. Partidul liberal să se angajeze a face ca la fiecare 60 de copii băieți și fete în vârstă de școală, să existe localul și postul de învățător necesar, și că:

2) Toți copiii părinților săraci, lipsiți de mijloace suficiente pentru întreținerea lor, vor fi îmbrăcați și hrăniți de stat în tot timpul cât vor trebui să meargă la școală.

2) Școala secundară. — a) Învățământul secundar este gratuit și va trebui crescut pentru îndeplinirea tuturor cererilor.

b) Statul acordă burse tuturor elevilor cari se disting în învățământul primar, începând cu cei cari sunt de asupra de mediocru, și chiar celor trecuți ca mediocrii însă doresc să învețe, aceasta în toate cazurile când părinții lor nu dispun de mijloace să-i trimeată la școală.

c) Statul va acorda ajutoare elevilor cari n'au mijloace suficiente.

3) Învățământul profesional. — Ca și cel secundar, învățământul profesional trebuie să fie gratuit și obligatoriu, pentru toți elevii cari nu au dispoziții pentru

învățământul secundar. Pentru aceasta, statul va trebui :

a) Să înființeze școli de agricultură, specializate după regiuni și școli de meserii și de comerț suficiente pentru îndestularea tuturor nevoilor.

b) Să acorde burse tuturor elevilor ai căror părinți, fiind prea săraci, nu-i pot întreține în școală, și ajutoare celor ce nu dispun de mijloace suficiente.

4) **Invățământul superior.** — Invățământul superior, atât universitar cât și tehnic, va fi absolut gratuit și îndestulător. Pentru aceasta, va trebui ca Statul :

a) Să înființeze alături de școlile superioare și Universitățile existente, școlile tehnice ce se vor găsi de trebuință, așa încât să poată avea loc în ele toți elevii cari au terminat cursurile liceale sau școlile profesionale și vor voi să-și completeze studiile sau educația lor profesională și tehnică.

b) Să acorde burse tuturor studenților cari se vor fi distins în cursurile liceale, fiind cotați peste mediocrii și tuturor celor cari, deși calificați de mediocrii, vor manifesta o mare dorință să continue studiile, aceasta iarăși numai în cazurile când părinții lor, lipsiți în adevăr de mijloace, nu'i ar putea întreține în școală.

Intr'un cuvânt, principiul general ce trebuie să domine în rezolvirea problemei învățământului este ca nici un copil să nu rămână fără a fi primit o educație cât se poate mai complectă, conform cu aptitudinile fie-căruia.

Cu acasta, partidul N. L. va fi făcut din fie ce român o valoare culturală morală, precum votul universal, așa cum l'am propus, va face din el o valoare politică, și reformele economice, sugerate mai sus, vor face din orice cetățean o valoare economică.

Grație reformelor propuse, de ordin financiar și economic (impozite, impozite pe moșteniri directe și confiscarea moștenirilor laterale) statul va obține mijloacele necesare pentru îndeplinirea nevoilor învățământului în acest mod conceput.

V

Lăsând de o parte chestiunea foarte gingașă a Bisericii, și problema gravă a armatei, acestea sunt problemele cele mai importante și cele mai urgente care cer o soluție și deslegările ce am enunțat ne par cele mai indicate de spiritul epocii ce se deschide înaintea noastră, de aspirațiunile și necesitățile masselor populare și de puternice considerațiuni de equitate și de solidaritate socială.

Avem aici o schiță de program destul de precisă în locul formulelor sonore dar goale „Partidul liberal să evolueze cât mai spre stânga” și să „fermine unde începe socialismul”.

Intru cât ultima formulă spune ceva, noi o credem foarte greșită.

De fapt, partidul liberal n'are trebuință să se ia la întrecere cu nimeni, spre dreapta sau spre stânga. Nici supra licitare, nici pas înapoi. El trebuie să asculte doar cererile cele mai generale ale masselor, să cerceteze aspirațiunile cele mai profunde și interesele cele mai vitale ale neamului, să le îmbrățișeze cu căldură și sinceritate, să studieze serios mijloacele pentru satisfacerea lor și, în soluțiile date, este destul să cerceteze dacă ele sunt eficace și drepte, indiferent dacă pentru aceste soluții unii îl vor acuza de socialism și alții de reacționarism.

De sigur, realitatea din prezent și din trecut im-

pinge procesul evoluției într'o direcție, cu o anumită forță, idealismul teoretic vrea să-l împingă cu o oarecare putere în altă direcție. Viitorul nu se va lua nici după linia de direcție a realității trecute, nici după aceea a idealismului teoretic trasă de socialiști. El va adopta calea medie a diagonalei paralelogramului de forțe. Aceasta este și linia de conduită pe care credem noi că trebuie s'o apuce partidul liberal.

Pe el nu'l vor speria nici teoriile socialiste nici acuzațiile de reacționarism. Va lupta alături de socialiști ca să nu permită reacțiunii să triumfe sau să știrbească din reformele democratice, și va lupta, susținut de bunul simț al masselor, contra utopiilor socialiste. Un singur lucru nu va perde din vedere partidul liberal : va face tot posibilul să ia din mâinile socialiștilor în-ter-sau antinaționaliști singura armă cu care ei ar putea dărâma edificiul creiat cu atâta sacrificiu : unificarea neamului. Și această armă nu poate fi alta, în mâna lor, de cât dreptele revendicări ale muncitorilor.

Liberalii vor lăsa pe socialiști să ceară ori cât de mult, să promită ori-ce, ei însă vor realiza tot ce se poate realiza din dreptele cereri ale muncii. Socialiștii fiind comuniști, și comunismul repungând firii țărânului român și românilor în genere, va fi o ghiulea de picioarele lor. Promisiunile lor exagerate nu vor fi crezute de bunul simț al masselor, care, între cei ce promit și cei ce realizează, vor alege pe aceștia din urmă.

Liberalii vor fi așa dar și ei socialiști, în înțelesul că ei vor da și vor realiza tot ceea ce ar putea face și socialiștii, dacă ar fi chemați la guvern, adică tot ceea ce rezistența naturală a lucrurilor le ar permite să facă. Într'un cuvânt, partidul liberal va trebui să realizeze el exact atât cât se poate aplica la realitate din idealul socialiștilor.

Data fiind mica valoare politică a țăranilor, ale căror revendicări la noi sunt de altfel aproape integral satisfăcute, P. N. L. trebuie să se îndrepte cu deosebire spre massele muncitoare din industrie, ale căror revendicări abia acum se pun imperios și se vor lărgi și impune cu desvoltarea iminentă a industriei. Pentru țărani mai trebuie numai o operă mai mult de educație politică și profesională, care n'are caracter politic și nu este o bază de acțiune politică. Cu lucrătorii industriali, din potrivă, totul este de făcut și din această cauză, ei sunt cel mai efectiv instrument de acțiune și de evoluție politică și socială.

În sfârșit, pentru a încheia, partidul național-liberal, adoptând un program ca cel schițat aici, va fi de fapt un partid socialist-liberal, ținând de o potrivă socoteală de libertatea cetățeanului și de idealul de dreptate, și corespunzând cu ceea ce este în Franța partidul Radical-Socialist. Nici nu se poate vedea astăzi o altă posibilitate de succes în viitor pentru partidul nostru de cât pe această cale și în această direcție, indiferent dacă socialismul său va apare sau nu în titulatura sa.

Cum a dat exproprierea și votul universal, partidul liberal va da și organizația sindicală a vieții noastre economice. Acest program va fi opera unei epoci de 60—70 de ani, în care timp partidul liberal, conform cu trecutul lui, va fi ajutat statornic la cultivarea, deșteptarea și emanciparea masselor populare din sate și orașe, fără primejduirea existenței neamului.

